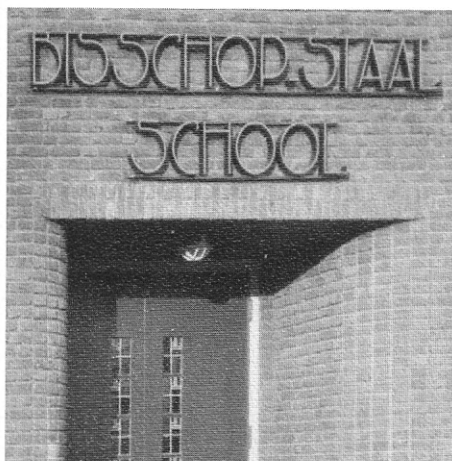

AMBT
&
HEERLIJK
HEID

Jaargang 52
nummer 150
maart
2006

150

oudheidkundige kring RHEDEN-ROZENDAAL

Doelstelling

De Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal is opgericht 11 januari 1954 en heeft zich ten doel gesteld:

de bevordering van de kennis van de geschiedenis van land en volk van de Veluwezoom, in het bijzonder van de gemeente Rheden en Rozendaal. De Vereniging tracht dit doel te bereiken door het houden van lezingen en tentoonstellingen, het bewaren van historische voorwerpen en door het bevorderen van plaatselijk onderzoek op historisch gebied alsmede door steun van en samenwerken met instellingen, stichtingen of verenigingen die een soortgelijk doel nastreven.

Activiteiten

Het archief van de Kring wordt bewaard in het Gelders Archief Arnhem en omvat een grote verzameling boeken, dia's, foto's en andere voorwerpen. In overleg zijn deze archiefstukken ter inzage voor de leden.

Vier maal per jaar wordt er een lezing gehouden door een deskundige, die een interessant onderwerp belicht. In de zomer en winter wordt voor de leden een excursie georganiseerd.

Het eigen periodiek verschijnt per kwartaal, waarin onderwerpen behandeld worden die een raakvlak hebben met zowel de lokale als de regionale geschiedenis.

De Kring is aangesloten bij het Gelders Erfgoed.

Bestuur

Voorzitter & Secretaris

E. Olde Rikkert
Sophiastraat 42
6882 NL Velp
Tel 026 3646618

Vice-voorzitter

W.M.J. de Wit
Diepesteeg 25
6994 CC De Steeg
Tel 026 4954344

Penningmeester en Ledenadministratie

H.A. Lampe
Hoofdstraat 7
6881 TA Velp
Tel 026 3634768

Bestuursleden

H. Bruil	Velp
P.J. Clous	Velp
A.H. van Manen	Dieren
T. van der Werf	Velp

Bankrekening

Postbank 1164291
Oudheidkundige Kring
Rheden-Rozendaal
6881 TA Velp

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een ge-
automatiseerd gegevensbestand, of open-
baar gemaakt, in enige vorm of op enige
wijze, zonder voorgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

Ambt en Heerlijkheid

Is een uitgave van de Oudheidkundige
Kring Rheden-Rozendaal
Verschijnt 4 keer per jaar
Nummer 150, maart 2006
ISBN 1384-3362

Redactie

M.C.A.P. Brekelmans-Roelofs, H. Bruil,
I.M. ten Holte-Oerlemans, P.J.A. Kamper sr,
J.P. Rijnbende en W.M.J. de Wit

Redactieadres

W.M.J. de Wit
Diepesteeg 25
6994 CC De Steeg
Tel 026 4954344

Abonnement

- In combinatie met het lidmaatschap
van de Oudheidkundige Kring
€ 21,00 per jaar
- Losse nummers € 4,25 per stuk
zijn verkrijgbaar bij:
Jansen & De Feijter en Bruna te Velp,
Read Shop te Rheden en Bruna te Dieren

Vormgeving

P.J.A. Kamper sr

Druk

Paverds Printshop Velp

Inhoud

- 2 *Godard Baron van Reede-
Ginkel, gade van Ursula
Philippota van Raesfelt*

Een briefschrijvende officier

Guus Pikkemaat

- 15 *Een behouden „Huis”*

Harrie Wegman

- 17 *Ondergrondse waterstromen*

Jolle Baltjes

- 23 *Wildgraven, wildwallen
en wildvreden op de
Veluwezoom*

F.W.J. Scholten

- 26 *Meester Surink*

Een naam als herinnering

Harrie Wegman

- 32 *Lezers vragen
Lezers antwoorden*

- 32 *Bestuursmededelingen*

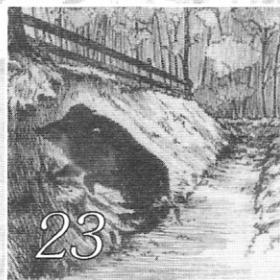
Elise Olde Rikkert

1
De intensieve brief-
wisseling tussen de
families van Reede-
Ginkel en Van Raesfelt
geeft een goed inzicht
in het gebeuren van
de tweede helft van
de 17de eeuw

4
De vele wateraders
in het natuurgebied
van Rheden-Ro-
zendaal zijn in het
veld duidelijk zicht-
baar door de weel-
derige vegetatie

De mens heeft zich
altijd gewapend te-
gen de vernieling
van cultuurgronden
door wilde zwijnen
en dergelijke

Meester Surink
vanaf 1869
hoofd van de
Lagere School
in Dieren

150

Met enige trots presenteren wij u nummer 150 van *Ambt & Heerlijkheid*, het blad van onze vereniging, dat in de afgelopen vijftig jaar is uitgegroeid van een eenvoudig mededelingenblaadje tot een volwaardig tijdschrift dat per kwartaal verschijnt. De kwaliteit van ons blad wordt in hoge mate bepaald door onze auteurs, waarvoor wij hen zeer dankbaar zijn.

Co de Bruijn heeft na 15 jaar lid te zijn geweest van de redactie zijn werkzaamheden beëindigd. Deze zijn overgenomen door Walter de Wit, vice-voorzitter van onze vereniging.

Nummer 150 heeft een gevarieerde inhoud door een breed scala aan artikelen: van een schrijvende officier uit het einde van de 17de eeuw tot de ingebruikneming van een omgebouwd schoolgebouw tot woongebouw in deze eeuw.

Wij wensen u veel leesplezier.

De Redactie

Godard Baron van Reede-Ginkel gade van Ursula Philippota van Raesfelt

Een briefschrijvende officier

Guus Pikkemaat

Dit artikel is eerder verschenen in het tijdschrift 'Tussen Vecht en Eem' van de Stichting Tussen Vecht en Eem een overkoepelende organisatie van Oudheidkundige verenigingen in de regio Hilversum. Ons lid de heer Dick Kool heeft ons hierop geattendeerd.

Het wordt geplaatst met toestemming van de auteur Guus Pikkemaat, die werd geïnspireerd door een fotokopie van een brief, die hij ontving van mevrouw Hermine Manschot-Tijdink uit Doetinchem. Zij was bezig met een onderzoek naar het interessante leven van Ursula Philippota van Raesfelt, die in de zomer van 1666 getrouwd was met de één jaar jongere Godard van Reede, een cavalerieofficier. Bij haar naspeuringen stuitte Hermine Manschot op een omvangrijk familiearchief, waaruit bleek dat er een intensieve briefwisseling had bestaan tussen Godard en zijn vrouw. Op hun beurt voerden die weer een drukke correspondentie met vooral de wederzijdse ouders die zich op papier evenmin onbetuigd lieten.

Tijdens het raadplegen van deze 'bronnen' ontdekte mevrouw Manschot een brief, die Godard schreef aan zijn vader toen hij als hoge officier diende in het leger van stadhouder Willem III en in die hoedanigheid aanwezig was bij de belegering van de vesting Naarden, die in het rampjaar 1672 door het Franse leger was veroverd. Deze belegering had succes; een jaar later werd de vesting heroverd en moesten de Fransen de aftocht blazen. In de brief van Godard aan zijn vader vermeldt hij interessante en aardige details over het beleg en de capitulatie.

Toen ik kennis nam van de inhoud werd ik nieuwsgierig naar meer wetenswaardigheden over de schrijver. Die lust werd bevredigd toen mevrouw Manschot mij spontaan inzage gaf van de door haar genoteerde gegevens over de echtgenoot van Ursula Philippota van Raesfelt en mij toestemming verleende daarvan gebruik te maken bij het schrijven van een artikel over Godard van Reede-Ginkel. Het spreekt vanzelf dat ik Hermine Manschot voor dit alles bijzonder erkentelijk ben!

Aftocht van de Fransen uit Naarden

Op 4 september 1673 kwam stadhouder Willem III met zijn leger vanachter de Hollandse Waterlinie vandaan en dirigeerde zijn troepen naar Loosdrecht, Ankeveen en Hilversum. Vandaar moesten ze oprukken naar Naarden om deze vesting te heroveren op de Fransen, die er heer en meester waren sinds 20 juni 1672. Dat was midden in het zogenaamde Rampjaar, toen onze Republiek der Verenigde Nederlanden uit vrijwel alle richtingen werd aangevallen door de koningen van Frankrijk en Engeland en de bisschoppen van Munster en Keulen.

Aanvankelijk hadden de vijandelijke legers vrij spel omdat - in tegenstelling tot de vloot - onze defensie te land op het punt van organisatie, bewapening, bevoorrading en uitrusting in een zwaar verwaarloosde toestand verkeerde. Een behoorlijke weerstand kon daarom niet worden geboden en het was dan ook geen wonder dat de vijanden succes op succes konden boeken. Binnen korte tijd waren de meeste steden in Overijssel, Gelderland en Utrecht in hun handen en bedreigden de Fransen de grenzen van Holland. Gelukkig konden die net op tijd beschermd worden doordat de Hollandse Waterlinie in werking was gesteld. Deze verdedigingslijn van onder water gezette 'aaneengesloten stroken laaggelegen polderland tussen de Zuiderzee en de Merwede' liep vanaf Muiden via Weesp en Nigtevecht over Abcoude en Ouderkerk naar Uithoorn om vandaar via het Woerdense Verlaat, Nieuwerbrug, Goejanverwelle, Schoonhoven, Ameide en Gorcum te eindigen in het Land van Altena.

Achter al dit water had prins Willem III zich - na jaren te zijn uitgesloten van de benoeming tot het hoogste ambt in onze Republiek en eindelijk benoemd tot stadhouder en kapitein-generaal van het zich haastig terugtrekkende Staatse leger - met de hem toevertrouwde slecht bewapende, ongeoefende en gedemoraliseerde troepen net op tijd in veiligheid kunnen brengen. Hij vestigde zijn hoofdkwartier in Nieuwerbrug en pakte er de militaire zaken meteen stevig aan en trof onmiddellijk maatregelen om de Fransen zo snel mogelijk uit het land te verjagen. Hij bracht het leger weer in goede conditie en wist ook het moreel van zijn troepen te versterken.

Het eerste doel van stadhouder Willem III was de herovering van Naarden, omdat de daar gelegerde Franse troepen een ernstige bedreiging vormden voor de stad Amsterdam. Al in september 1672 achtte hij zich in staat voor een aanval op Naarden, maar deze mislukte doordat een plotselinge windstilte de aanvoer van geschut en de manschappen van het pas opgerichte Korps Mariniers over de Zuiderzee onmogelijk maakte. Een tweede poging werd ondernomen op 4 september 1673 en deze had meer succes. Over de dorpen Loosdrecht, Ankeveen en Hilversum rukten de troepen van stadhouder Willem III op naar de vesting Naarden, die vrij snel capituleerde. Een week later bliezen de Fransen de aftocht en konden de Staatse troepen er als overwinnaars binnenrukken.

Amsterdam den 16 September 1673

Hooch Edel Gebooren Heer ende Vaeder

Ick bidde om vergiffenisse dat mij de eere niet gegeven hebbe om UHE te schrijven sedert de belegeringe van Naerden. Wij hebben gedurende dien tijdt, soo met wachter nij nacht en als facijnen te maecken soo danich geoccupeert geweest, dat ick in twaelf dagen dat wij daer voor sijn, nimmer drie uren aen den andere geslaepen hebbe. Hoe het dan voor leden dijnsdach is overgegaen, nae dat drie daegen te vooren de Franschen geopent waeren sal UHE ongetwijfelt al verstaen hebben. De Franschen verliesen hier door een groot gedeelte van haere reputatie, hebbende deese plaetse soo slecht gedefendeert, als geen van de onse voorleden jaer sijn gedaen, daer waer een seer goede contrecherp om, die wel gepallisadeert ende met een goede gracht versien was, en daer laegen drie duijsent man, alle uijtgelesen volck binnen, waer onder hondert ende twintich peerden wel gemonteert. Sij hebben geen uijtval of niets gedaen, maer gaeven sich stracks soo ras d'onse op de contrecharp waeren. Het Regiment van Palm heeft ongemeijn wel gedaan, ende deselver genoechaem alleen gewonnen, alhoewel men noch al niet laeten kan de Moffen hier iets van toe te schrijven.

Men seijdt dat de Spaenschen die bij ons sijn, nu eersdaechs vertrecken sullen ende dan breecken gaen, sullende een gedeelte van onse Ruijterije haer weijnich daegen daer nae volgen. Soo ick van de partije ben, wenste dat hervorend het peert had, dat UHE mij heeft gelieven te schrijven dat voor mij heeft, want ick om een goedt peerd verlegen ben, door 't ongeluck dat in mijn stal gehad heb. Wij sullen nu alle daegen met verlangen ghooren, wanneer UHE sich op mers herwaerts begeeft. Hoopende dar UHE eene geluckige ende voorspoedige reijse hebben sal. Ick vertreck soo aenstonts over de Nieuwersluijs weer naer het leger, sal en passant mijne Compnie ende het Regmt van UHE sien. Mijn Vaendrich is noch niet gekomen ende ben ick seer verlegen om de neijen Man, die hij werven most, ende aen mijn Compnie te kort sijn. Soo ick wiste hij niet komen soude, wilde een ander aennemen die mij het Volcl. leverde. Daer sijn al verscheijde dispuijten in het Regimt tussen de officieren en vallen veele klachtich over den oversten..... Den Majoor wert seer gepresen, waermee afbreeckende blijve

Hooch Welgebooren Heer en Vaeder
UHE Gehoorsame Soon
en dr

Godert van Reede

Godard van Reede (fotocollectie Iconografisch bureau/RKD, Den Haag)

Brief van een belegeraar

Over hetgeen zich bij belegering en herovering zoal voordeed, worden wij vrij gedetailleerd ingelicht door een brief van iemand die persoonlijk en nauw betrokken was bij deze militaire operaties. In bijgaand kader is de brief in extenso opgenomen, door mij voorzien van schuine streepjes om de regels in het oorspronkelijke handschrift te markeren.

De ganzenveer, waarmee deze brief tot stand kwam, werd gehanteerd door Godard baron van Reede-Ginkel, die bij Naarden het commando voerde over een afdeling ruitery in het leger van stadhouder Willem III. Deze hoge militair was op 4

juni 1644 geboren op het kasteel Amerongen als enig kind van Godard Adriaan van Reede, heer van Amerongen, en Margaretha Turnor, dochter van een Britse officier in Staatse dienst. De heer van Amerongen had zijn leven goed besteed door een fraaie carrière te maken. Als lid van de Staten van Utrecht werd hij aangewezen als gedeputeerde ter Staten-Generaal in Den Haag, waar hij zich gaandeweg belast zag met steeds belangrijker politieke taken die moesten worden vervuld in zowel binnen- als buitenland. Doordat hij zijn opdrachten doorgaans met succes wist te bekronen, stond hij in Europa bekend als een begaafde diplomaat in dienst van de Republiek der Zeven Provinciën.

Zijn zoon en naamgenoot kreeg een opvoeding die bij zijn stand paste. Vader Godard Adriaan en moeder Margaretha waren van mening dat hun telg het ver moest brengen in maatschappij en leger. Vandaar dat hij van jongs af aan een militaire opleiding kreeg en zich op zijn dertiende jaar al ritmeester van een compagnie cavalerie mocht noemen. Zo te zien zetten zijn ouders er vaart achter! Het is echter niet waarschijnlijk dat de jonge Godard zijn compagnie toen al persoonlijk commandeerde. Daarvoor werd vermoedelijk een waarnemer aangesteld, die voor zijn diensten betaald werd uit de wedde die de jeugdige ritmeester ontving.

Toen deze de jaren der volwassenheid had bereikt en tot een kundig beroepsmilitair was uitgegroeid, nam hij het hem toevertrouwde commando in eigen hand. Veel had dat toen niet om het lijf. De grenzen van onze Republiek bleven na de Vrede van Munster in 1648 geruime tijd gevrijwaard van oorlogsdreiging met als gevolg dat onze landstrijdkrachten bij afwezigheid daarvan een gemakkelijk bestaan hadden, waardoor gemakkelijk een zekere onverschilligheid op het gebied van getalssterkte, opleiding, bewapening en geoefendheid in de hand werd gewerkt. Veel meer werd er gevergd van onze marine die in de jaren 1652-1654 en 1665-1667 verwickeld raakte in een oorlog met Engeland, dat met afgunst naar de grote Nederlandse successen op commercieel en maritiem gebied keek en de

handelsconcurrentie van dat door 'bakkers, brouwers en wat ingehuurde advocaten' bestuurde republiekje aan de Noordzee graag en voorgoed wilde uitschakelen. Vandaar dat Johan de Witt, de machtige raadpensionaris van Holland en leider van de buitenlandse politiek der Republiek, veel aandacht besteedde aan versterking van onze vloot, maar weinig belangstelling toonde voor ons leger, dat dan ook allerminst was voorbereid op het voeren van een oorlog. Dat bleek overtuigend in het Rampjaar 1672, toen met name de troepen van de verraderlijke Franse koning Lodewijk XIV, gesteund door de bisschoppen van Munster en Keulen, binnen korte tijd het oosten van onze Republiek wisten te bezetten en een bedreiging vormden voor het gewest Holland met de steden Amsterdam en Den Haag.

Waarmee Godard van Reede-Ginkel de eerste jaren van zijn officiersloopbaan bij de cavalerie heeft doorbracht, had niet veel om het lijf. Hij voerde als kolonel het bevel over een regiment cavalerie en lag met deze legereenheid enige tijd in Arnhem. Verreweg het belangrijkste in die - althans militair gezien - rustige jaren was zijn huwelijk met Ursula Philippota van Raesfelt. Op 26 augustus 1666 gaven de 22-jarige Godard en de één jaar oudere Ursula Philippota elkaar het jawoord in het kerkje van Ellecom (dorpje tussen Arnhem en Dieren aan Veluwezoom) en vestigden zich op kasteel Middachten (in het dorp De Steeg tussen de IJssel en de Veluwezoom), dat de bruid van haar vader had geërfd. Verder bracht zij bij haar huwelijk ook nog het Huis Harreveld (in de Gelderse Achterhoek) en een aantal boerderijen met bossen en landerijen op de Veluwe, in de Graafschap en in het Duitse Westfalen met zich mee.

Behalve rijk was de jonge bruid bovendien een bijzonder mooie vrouw, 'een gracieuze nimf', die met haar 'donkere vurige ogen' een grote indruk op mannen maakte. Het was dan ook niet zo moeilijk geweest om een goede partij voor haar te vinden. Zij werd voorzien van een echtgenoot die stamde uit een oud, rijk, vooraanstaand adellijk geslacht en voor wie als enig kind een aanzienlijke erfenis in het verschiet lag. Bovendien maakte hij kans op een veelbelovende, eervolle militaire carrière. De moeder van Ursula Philippota, de weduwe Margaretha van Raesfelt-Van Leeftael mocht tevreden zijn over haar dochter.

Minder bewondering oogstte deze bij haar schoonmoeder. Als overtuigd protestantse had deze er - meer dan haar man Godard Adriaan van Reede-Amerongen - grote moeite mee dat haar zoon zijn hart schonk aan een katholiek gedoopte jonkvrouw, een 'papist', die in haar ogen behoorde tot het kamp van 'onse vijanden'. Op haar kasteel Middachten was zelfs een zogenaamde 'capel kamer' ingericht, die regelmatig een gastvrij een veilig onderdak verschaftte aan priesters, die hun zielzorgelijke bezigheden toen in het diepste geheim moesten uitoefenen, omdat het hun door de calvinistische overheid in de Republiek bij plakkaat streng verboden was de roomse gelovigen bij te staan met het toedienen van de 'heilige sacramenten' en het plegen van andere 'paapse stoutigheden'.

Niettemin stond het gebrek aan sympathie voor katholieken bij de familie Van Raesfelt het huwelijk van hun zoon met Ursula Philippota niet in de weg. Wel werd officieel vastgelegd dat de kinderen uit deze verbintenis als erfgenamen waren uitgesloten indien zij niet werden opgevoed in de 'ware, gereformeerde religie'. Minder problemen met de roomse neigingen van Ursula Philippota had echtgenoot Godard. Hij was een vriendelijke, ruimdenkende en tolerante man die zijn vrouw alle vrijheid gunde. Zij was een dame die wist wat ze wilde en zich weinig liet gezeggen door haar nogal bemoeizieke en bazige schoonmoeder door wie ze zich niet liet ondersneeuwen. Met haar man kon ze het uitstekend vinden; beiden waren elkaar zeer genegen.

Onbezorgd leventje

Zo te zien had Godard het op kasteel Middachten bijzonder naar zijn zin. De echtelijke woning lag in een schitterende omgeving die hem alle gelegenheid bood voor zijn liefhebberijen: de jacht en de paarden. Er werden dan ook gauw plannen gemaakt voor de aanschaf van valken en jachthonden, terwijl voor de stallen een opknapbeurt en enige uitbreiding werd overwogen. Het was een kostbare operatie, waarvoor geld moest worden geleend bij de ouders van Godard, die zich intensief en gedetailleerd met de verbouwing gingen bemoeien

Ursula Philippota van Raesfelt (fotocollectie Iconografisch bureau/RKD, Den Haag)

in de vorm van een stroom schriftelijke adviezen. Vooral vader van Reede liet zich op dat punt niet onbetuigd. Zoonlief toonde zich zeer gehoorzaam en zelfs wat onderdanig jegens zijn geldschieters en liet zijn vader weten dat hij zich volledig zou richten naar diens aanwijzingen. Ook in andere opzichten gedroeg Godard zich als een nogal volgzaam type dat weinig heil zag in het uitlokken van conflicten. Het ging hem kennelijk niet zozeer om gelijk te hebben als wel om gelijk te krijgen. Zo kreeg hij in officierskringen wel eens het verwijt te horen

dat hij te amicaal was in de omgang met zijn manschappen. Er werd van hem kennelijk een strenger optreden tegen hen verwacht met als enig uitgangspunt het militaire adagium 'orde, tucht en hiërarchie'. Godard interpreteerde deze trits principes waarschijnlijk wat genuanceerder dan zijn collega's, en vermoedelijk niet zonder succes.

Een en ander blijkt uit de drukke en levendige correspondentie die de leden van de families Van Reede en Van Raesfelt met elkaar voerden. Daarin komt Godard vooral uit de verf als een bekwame officier die met nuchtere blik de onrustbarende dingen waarnam, die zich om hem heen afspeelden, maar die hem zelden uit zijn evenwicht brachten. De vele onderling gewisselde epistels geven bovendien in vaak treffende details een boeiend beeld van de toestand in onze republiek tijdens de aanloop tot de gevreesde oorlog met de Franse zonnekoning Lodewijk XIV en de aanvankelijk rampzalige ontwikkeling van de gevechtshandelingen toen die ons land hadden bereikt.

Het vrij onbezorgde leven dat Godard en Ursula Philippota de eerste vijf jaren van hun huwelijk konden leiden, werd namelijk gaandeweg verstoord door steeds sterker wordende geruchten over een dreigende oorlog met Frankrijk. Vooral Godard toonde zich bezorgd. Zijn ongerustheid betrof vooral de geringe activiteit, die in de Republiek werd ontplooid om de verwachte vijand tegenstand te kunnen bieden. In de brieven aan zijn ouders en schoonouders noemde hij de voorbereidingen op een verwachte inval van de Fransen allererbarmelijkst. De bevelen daartoe kon men niet anders dan uitermate slap noemen en de uitvoering ervan had het tempo van een schildpad. Ook over de kwaliteit van het leger liet hij zich somber uit. Door jarenlange verwaarlozing door de hoge overheid was het daarmee niet best gesteld. De bevelvoering en de organisatie van onze krijgsmacht deugde van geen kanten en met de slecht geofende en onvoltallige troepen viel nauwelijks iets behoorlijks uit te richten.

De gevolgen van dit alles - zo schreef Godard - werden bijvoorbeeld pijnlijk zichtbaar bij de inrichting van de IJssellinie die zich uitstreckte van Zwolle via Deventer, Zutphen en Doesburg tot Arnhem en moest dienen ter verdediging van het oos-

telijk deel van onze Republiek. Ondanks de steeds zorgelijker wordende berichten uit Frankrijk, dat op 5 april 1672 eindelijk met een officiële oorlogsverklaring kwam, was er begin april 1672 aan de IJssel nog geen behoorlijk kanon te vinden. Aan een dringend advies van Godard aan de legerleiding om extra manschappen te werven voor versterking van de ruitery kon geen gevolg worden gegeven wegens gebrek aan geld. Voor de verdediging van de vrij lange IJssellinie, waren niet meer dan 20.000 man beschikbaar. Wat er aan mankracht en materieel ontbrak, probeerde men van hogerhand te compenseren met grootspraak vol heldentaal. De IJssellinie zou tot het uiterste worden verdedigd! Men zou liever sterven dan een vijand de rivier laten passeren, want dat betekende de ondergang van onze Republiek! Kortom, men zou vechten als een leeuw!

Commissaris-Generaal

Godard van Reede, heer van Ginkel, kreeg opdracht om met negen compagnieën ruiters positie te kiezen in de Havikerwaard aan de IJssel. Dit gebied lag niet ver van het kasteel Middachten en hij bevond zich dus vlak bij huis. Vanwege de gunstige ligging daarvan bij de rivier kreeg Godard van hogerhand het vriendelijk doch dringend verzoek om zijn woning beschikbaar te stellen voor huisvesting van de zogenaamde Gedeputeerden te velde, die namens de Staten-Generaal het leger vergezelden tijdens militaire campagnes en hun goedkeuring moesten hechten aan de plannen van het opperbevel voordat die uitgevoerd konden worden. De legerleider was namelijk verplicht bij alle belangrijke aangelegenheden deze gedeputeerden te raadplegen

Het was duidelijk dat het verzoek om huisvesting van dit gezelschap bezwaarlijk kon worden geweigerd en dus moest Ursula Philippota met veel spijt en tegenzin het huis Middachten ontluimen om voorlopig onderdak te vinden bij haar schoonmoeder in Amerongen. Toch zag ze wel in dat haar vertrek van Middachten onontkoombaar was; het kasteel lag te dicht bij de IJssel en dus op een gevaarlijk geachte plek.

Ook Godard kampte met een probleem. Hij miste zijn trompet-

ter Cornelis die doodziek was, terwijl hij diens vervanger aan de prins had moeten afstaan. Met een op handen zijnde strijd vormde dit een ernstig ongerief, omdat een goede trompetter in oorlogstijd van levensbelang was. Hij moest namelijk met zijn instrument de bevelen van zijn commandant in bepaalde signalen vertalen en deze met 'blazen' aan de soldaten doorgeven opdat die wisten welke manoeuvres ze moesten uitvoeren. Over bijvoorbeeld 'aanvallen' of 'terugtrekken' mocht geen misverstand kunnen ontstaan.

Ondertussen spande de heer Van Reede-Ginkel zich tot het uiterste in om zijn taak aan de IJssellinie zo goed mogelijk te vervullen. Vrijwel onafgebroken zat hij in het zadel om tussen Arnhem en Deventer op en neer langs de rivier te rijden om daar de door hem noodzakelijk geachte dingen in gang te zetten en een wakend oog te houden op de voortgang ervan. Er was namelijk een groot aantal onwillige boeren opgecommandeerd voor het verrichten van graafwerk bij het aanleggen van schansen en stellingen. Verder waren er schutters uit de steden gerekruteerd als hulptroepen, maar deze wisten niets van oorlogvoering en bleken totaal niet berekend voor hun taak. Bovendien waren ze snel gedemoraliseerd. Ook baarde het Godard zorgen dat de IJssel vanwege de lage waterstand op verschillende plaatsen gemakkelijk doorwaadbaar was. Uit zijn brieven wordt duidelijk dat de heer van Ginkel nauwelijks aan nachtrust toekwam en oververmoeid raakte. Tot dit laatste zal zeker ook hebben bijgedragen dat de tot corpulentie neigende Godard zich niet steeds even gemakkelijk moet hebben gevoeld tijdens zijn vaak té langdurig verblijf op een paardenrug. Zijn inspanningen bleven kennelijk niet onopgemerkt; Godard mocht zich verheugen over zijn benoeming tot commissaris-generaal, een hoge functie, waarvoor tot zijn ergernis de bezoldiging echter uitbleef vanwege het nijpende geldgebrek bij de overheid.

Haastige terugtocht

Op 20 mei 1672 vond er tussen Zutphen en Deventer een algehele inspectie van de troepen plaats, waarbij natuurlijk ook

Godard van de partij was. De wapenschouw bood weliswaar een fraai schouwspel, maar was volgens Ursula Philippota, die dit vertoon geïnteresseerd gadesloeg, eigenlijk niet meer dan een keurig opgetuigde verzameling van 'veel onkundig volk' met weinig discipline.

Een paar dagen later openden de Fransen met 120.000 man en met - naar gezegd werd - door Amsterdam geleverde munitie de lang verwachte vijandelikheden. De troepen van koning Lodewijk XIV rukten vrijwel ongehinderd op langs de Rijn om Nederland vanuit het Oosten binnen te vallen. Over hun snelle en niet te stuiten opmars maakte Godard van Reede zich grote zorgen. In korte tijd was een groot aantal steden, waaronder Bredevoort, Groenlo, Doetinchem en Doesburg, in vijandelijke handen. Zonder enige vorm van verzet hadden ze gecapituleerd. 'Als we niet beter weerstand bieden - zo noteerde een geschokte Godard - kunnen de Fransen binnen zes weken in handen krijgen waarvoor onze voorouders 80 jaar gevochten hebben'. De vijand vertoonde zich dagelijks al openlijk aan de IJssel en er gingen geruchten rond over hun schandelijk optreden met plunderingen en verkrachtingen.

Het snelle succes van de Fransen had een kwalijke invloed op het toch al niet hoge moreel van de Staatse troepen, dat een schrikbarend aantal deserteurs telde. Ook vele opgetrommelde, maar voor hun arbeid nog steeds niet betaalde boeren kozen het hazenpad zodra ze aan de overkant van de rivier een vijand in het oog kregen. Dit nam niet weg dat tijdens een op 5 juni te Arnhem gehouden krijgsberaad besloten werd om ondanks de ongunstige oorlogssituatie de IJssellinie tot het uiterste te verdedigen.

Zover zou het echter niet komen. Een van de gedeputeerden te velde, de bekwame Hieronymus van Beverningk, verblijf houdende in het door het echtpaar Van Reede-Ginkel ontruimde huis Middachten, bleek een goede neus voor militaire zaken te hebben met zijn eerder verkondigde, maar toen door niemand gedeelde mening dat men het IJsselleger beter kon terugtrekken om aan een in zijn ogen dreigende omsingeling te ontkomen. De gedeputeerde was bang voor een Franse aanval op Nijmegen en Schenkenschans om daarmee een doorbraak te

forceren in de Betuwe. Zijn vrees werd al gauw bewaarheid. Het Franse opperbevel koos niet voor een offensief aan de IJssellinie, maar zag meer heil in een aanval op de Betuwe. Omdat vanwege de droge, hete zomer de waterstand in de Rijn uitzonderlijk laag was, bezat de rivier enkele gemakkelijk doorwaadbare plaatsen, zoals bij het Tolhuis te Lobith. Daar en bij Schenkenschans bevonden zich weliswaar stellingen ter bescherming van de Betuwe, maar die waren van geen nut meer omdat ze door een misverstand tussen de legerleiding en de lokale commandant (een veel voorkomend euvel in die dagen) praktisch verlaten waren. De bezetting had zich teruggetrokken op Arnhem. Zo staken de Fransen dan op de door Beverningk voorspelde plaats bij Lobith op 12 juni 1672 vrij gemakkelijk de Rijn over. De toegang tot de Betuwe lag voor hen volledig open en daarmee de weg naar het hart van Holland.

Toen dit bericht de legerleiding had bereikt en het gevaar van een omsingeling nu werkelijk dreigend aanwezig was, werd besloten tot een haastige terugtocht van het IJsselleger. Terwijl een paar duizend manschappen daarvan aan de rivier achterbleven, marcheerde het merendeel der troepen onder stadhouder Willem III naar Utrecht. Daaronder bevond zich ook Godard van Reede-Ginkel met zijn cavaleristen.

De Domstad had voor hem echter een onaangename verrassing in petto. Verbaasd en verbolgen verhaalt hij in een van zijn brieven, dat het stedelijk bestuur van Utrecht weigerde het leger en zijn bevelhebbers de stad binnen te laten. Tot grote woede van de stadhouder bleven de poorten gesloten uit angst voor plundering door gedemoraliseerde militairen. Besloten werd Utrecht niet te verdedigen, maar het aan zijn lot over te laten. Toen de Fransen verschenen, gaf de stad zich dan ook prompt over. Godard vond de hele situatie hoogst beschamend en noemde het gedrag van Utrecht beneden peil.

Enige dagen later wist stadhouder Willem III met zijn troepen net op tijd achter de eindelijk in staat van verdediging gebrachte Hollandse Waterlinie te komen en daar een vijftal nieuwe posten in te richten. Zo werden er sterke legereenheden geplaatst in Muiden, Bodegraven, Goejanverwelle, Schoonho-

ven en Gorcum. De stadhouder vestigde zijn hoofdkwartier te Nieuwerbrug, waar de Waterlinie het smalst was en niet meer dan twee kilometer breed was. Overigens had het veel moeite gekost om de Hollandse Waterlinie in staat van verdediging te brengen. Overal en van hoog tot laag had een onwillige en soms zelfs agressieve bevolking zich verzet tegen de inundatie van de weilanden tussen Muiden en Gorcum.

Bekwaam en dapper

Ondertussen zat commissaris-generaal Godard vrijwel op zwart zaad. Hij ontving geen traktement meer, omdat hij diende bij troepen die betaald werden door Gelderland, Overijssel en Utrecht. Nu deze drie gewesten in vijandelijke handen waren, konden hij en zijn manschappen fluiten naar zijn centen. Voorlopig immers waren de nog vrije gewesten niet van plan de betalingsverplichtingen van de bezette gebieden over te nemen. Godard zag zich genooddaakt een en ander uit eigen of geleende middelen te financieren.

Dit soort ongerief bezorgde de heer van Reede-Ginkel wel de nodige ergernis, maar brachten hem niet van zijn stuk. Zijn vrouw daarentegen wond zich over de wanbetaling aan haar man aanzienlijk steviger op. In een brief aan haar man drong zij er op aan dat hij ontslag zou nemen als officier en het leger zou verlaten. Per kerende post kreeg zij echter te verstaan, dat Godard daarvoor niets voelde. Godard liet kort en krachtig weten dat hij op zijn post bleef en zijn land niet in de steek kon laten nu dat in een diepe crisis verkeerde. Met de betaling zou het wel loslopen, dacht hij. Zou de heer van Ginkel daarvan zo zeker zijn geweest als hij geweten had dat in regeringskringen op dat moment gevreesd werd voor de financiële ineenstorting van het rijke gewest Holland?

Zodra Godard zich met zijn afdeling ruitery achter de Hollandse Waterlinie bevond, kreeg hij Schoonhoven als standplaats aangewezen. Daar mocht hij zich in juli 1672 verheugen in de komst van zijn vrouw die het kasteel Middachten, waar nu de Fransen huishielden, verlaten had en in Amsterdam was neergestreken. Het was in die dagen geen gewone zaak dat

officiersvrouwen hun mannen gezelschap hielden in hun garnizoensplaats. Ze brachten daar wat leven in de brouwerij en bezorgden de heren de nodige afleiding als er niet gevochten werd.

Uit de gevoerde correspondentie valt op te maken dat het er achter het veilige water vrolijk aan toe ging. Omdat het een hete zomer was, zocht men vaak verkoeling op de Lek, waar men graag ging spelevaren met aan boord veel proviand en drank. Men vermaakte zich kostelijk op de rivier zonder dat men zich veel aantrok van het vijandelijk tromgeroffel en het trompetgeschal dat aan de overkant soms opklonk. Het oorlogsrumoer in de verte mocht de pret niet drukken. De angst voor een doorbraak van de Fransen was in juli voor een groot deel verdwenen.

Van het Waterliniefront viel in juli 1672 weinig nieuws te melden; het bleef er doorgaans vrij rustig. Daardoor kreeg de stadhouder gelegenheid zijn leger zo goed mogelijk op orde en sterkte te brengen, waardoor het moreel aanzienlijk steeg, vooral toen de keurvorst van Brandenburg en de Oostenrijkse keizer met beloften kwamen van militaire steun die voor een deel te danken was aan de diplomatieke inspanningen van Godards vader, de heer van Reede-Amerongen.

Dank zij dit gesterkte moreel durfde de stadhouder op militair gebied enig initiatief te ontplooiën door bijvoorbeeld een poging te wagen tot herovering van Woerden. De aanval mislukte echter door het klungelige optreden van zijn oom, de generaal Frederik van Nassau-Zuylestein.

Begin augustus 1672 kreeg Van Reede opdracht zich met zijn eenheid van Schoonhoven naar Nieuwpoort aan de overkant van de Lek te begeven, waar hij wederom bezoek van zijn vrouw kreeg. Uit alles bleek dat Godard en zijn vrouw bijzonder op elkaar gesteld waren.

Ruim twee maanden later schrok Ursula Philippota hevig van het bericht over hetgeen haar man was overkomen toen die half oktober 1672 verweekeld was geraakt in een fel gevecht bij Schoonhoven. Hij was toen een der commandanten van een groep van vijfhonderd cavaleristen die een aanval ondernamen op de Fransen. Aanvankelijk leek de operatie met succes te

worden bekroond, maar liep uit op het tegendeel doordat een aantal niet voor hun taak berekende officieren met onduidelijk bevelen grote verwarring zaaiden. Daardoor raakte Godard in groot gevaar, maar wist op het nippertje aan de dood te ontsnappen. In de ontstane wanorde had hij zich buitengewoon bekwaam en dapper gedragen en een totale ondergang van zijn eenheid weten te voorkomen. Het bericht hierover bereikte ook stadhouder Willem III, die hem naar zijn hoofdkwartier uitnodigde om hem in aanwezigheid van wel vijftig hoge officieren voor zijn optreden uitvoerig te prijzen en te danken. Er kwamen - zo liet hij ronkend van genoeg en trots weten - zelfs omhelzingen aan te pas! Verder zag hij zich benoemd tot brigadier (bepaalde rang voor een hoofdofficier), hetgeen een niet onaanzienlijke promotie was. Bovendien kreeg hij de toezegging dat de Staten van Holland voortaan voor de betaling van zijn traktement voor hun rekening zouden nemen. Zijn ingenomenheid met dit laatste duurde echter niet lang; voorlopig zou die betaling op de lange baan geschoven worden omdat het gewest Holland geen penning meer in kas had.

Nachtmerrie

Inmiddels bezorgde de naderende winter de legerleiding enige kopzorgen. Wanneer een strenge vorst het beschermende water tot een stevige ijsvloer bevroor, zouden de Fransen daarover gemakkelijk tot in Holland kunnen doordringen. Godard had al bij geruchte vernomen dat de vijand bezig was zich op grote schaal te voorzien van schaatsen en 'ijskrappen' om de dragers te behoeden voor uitglijden.

De heer Van Reede-Ginkel zou de winter echter niet in Holland doorbrengen. Hij kreeg opdracht zich met zijn afdeling ruitertij vanuit de Alblasserwaard naar Charleroi te begeven. De tocht naar deze stad in de zuidelijke Nederlanden (het huidige België) werd een ware nachtmerrie voor mens en dier. Niet alleen waren de dagmarsen lang en vermoeiend, maar ook werden manschappen en paarden geteisterd door een stevige vorst. Dit ongerief werd nog verergerd door een nijpend gebrek aan voedsel, waardoor de weerstand van man en paard extra snel afnam. Het duurde dan ook niet lang of er braken tot over-

maat van ramp besmettelijke ziekten uit zoals difterie en tyfus, waaraan heel wat militairen bezweken.

Bij aankomst in Charleroi sloegen uitputting en oververmoeidheid ook bij Godard toe. Nadat hij twintig uur bijna onafgebroken en in bittere kou in het zadel had doorgebracht, werd hij overvallen door een aanhoudend hoge koorts. Een en ander liet zich zo ernstig aanzien dat voor zijn leven gevreesd werd en hij in opdracht van stadhouder Willem III met twee andere hoge officieren naar Brussel gebracht werd om in een hotel genezing te zoeken. De hoop op herstel werd daar echter zwaar beproefd toen plotseling ook nog één kant van zijn lichaam verlamd raakte en hij moeite kreeg met spreken. Vermoedelijk was er sprake van een lichte beroerte. Of het aan de hem toegediende aderlatingen lag, weten we niet, maar in tegenstelling tot zijn beide zieke metgezellen die aan hun ziekte bezweken, redde Godard dank zij zijn ijzersterke gestel het leven. Hij mocht zich verheugen in een proces van langzaam herstel. Begin 1673 was hij - zo schreef hij zijn dodelijk geschrokken vrouw - al weer in staat geweest tot een klein ritje per koets. Dat was hem uitstekend bevallen, alhoewel hij zich nog steeds erg slap bleef voelen. Wat later liet hij zich per schip naar Den Haag vervoeren, waar hij sterk vermagerd arriveerde en zich aan de liefdevolle zorgen van zijn vrouw mocht toevertrouwen.

Zo te zien zorgde het verblijf in huiselijke kring bij de heer van Reede-Ginkel voor een spectaculair herstel. Veertien dagen later namelijk voelde hij zich weer in staat om zich bij zijn regiment te voegen dat bij Gorcum lag. Manschappen en paarden moesten zich gereed maken voor de strijd. Omdat het wederom stevig vroom, kon de ijsvloer van de Hollandse Waterlinie door de Fransen gemakkelijk gebruikt worden voor een verrassingsaanval. De vreugde die Godard voelde toen hij weer bij zijn mannen was, werd echter getemperd toen hij de naam hoorde van de man onder wiens commando hij stond. Dat was Willem Adriaan graaf van Hornes die weliswaar een dapper man was, maar van wie Godard betwijfelde of hij voldoende capaciteit bezat om een belangrijke plaats als Gorcum te verdedigen. Een grotere tegenslag was het voor hem dat hij gepasseerd was voor de post van wachtmeester-generaal, waarnaar hij gesolliciteerd

had en die hij zelfs enige tijd ad interim en met veel succes had vervuld. Hij toonde zich hierover in zijn correspondentie buitengewoon geraakt en liet allesbehalve vleidend uit over de onberekenbaarheid van stadhouder prins Willem III die hem de begeerde aanstelling had moeten geven, omdat hij die verdiend had. Godard was zo teleurgesteld en kwaad dat hij er in ernst over dacht ontslag te nemen en het leger voor gezien te houden. Maar lang duurde zijn boosheid niet. Hij moet zich gerealiseerd hebben dat hij voor zijn leeftijd (29) eigenlijk niet te klagen had over zijn carrière, en kwam vermoedelijk tot het inzicht dat hij de prins beter te vriend kon houden en dat geldul een schonere zaak was dan ongeduld.

Herovering van Naarden

Ondertussen was de Hollandse Waterlinie zo versterkt en bemand, dat er normaal gesproken geen vijand doorheen kon komen. Maar door schade en schande wijs geworden werd het leger door het opperbevel voortdurend in staat van paraatheid gehouden. En ook werd er zorg voor gedragen dat het moreel van de troepen hoog bleef. Weliswaar waren de toegezegde Brandenburgse en Oostenrijkse hulpstroepen niet komen opdagen, maar daar stond tegenover dat in het voorjaar van 1673 de vader van Godard erin geslaagd was om namens de Staten van Holland in Duitsland vierduizend man aan nieuwe troepen te werven. In juli arriveerden de eerste eenheden daarvan in Alkmaar. Volgens Godard waren het 'dappere kerels'. Hij kon het weten omdat hij een compagnie uit dit zogenaamde 'regiment Van Amerongen' aan zijn legereenheid mocht toevoegen. De heer van Reede-Ginkel mocht in juli 1673 tot zijn tevredenheid constateren dat het leger van de Republiek in uitstekende conditie verkeerde en kon van zijn eigen manschappen zeggen dat zij bezielde werden door een 'ongewone dapperheid'. De duidelijk waarneembare verbetering van het moreel onder zijn officieren en manschappen bracht prins Willem III ertoe om nogmaals een aanval te ondernemen op Naarden. Een eerdere poging in het najaar van 1672 om deze belangrijke vesting op de Fransen te heroveren was mislukt door windstilte, die de aanvoer van materieel en manschappen over de Zuiderzee

onmogelijk had gemaakt. Maar nu kon de aanval gemakkelijk over land worden uitgevoerd.

Toen Godard op 4 september 1673 met zijn afdeling cavalerie in het 25.000 man tellend leger van stadhouder Willem III naar Naarden oprukte, werd er gerekend op aanzienlijke tegenstand van het Franse garnizoen. Dat telde - naar men vernomen had - ongeveer drieduizend man en die hadden sinds de aanval in het vorige jaar de vesting aanzienlijk versterkt met bolwerken, palissaden en een smalle buitengracht.

Maar de vrees voor krachtige weerstand door de Fransen in Naarden bleek al gauw ongegrond. Bij nadering van de Staatse troepen bleef alles rustig. Vanaf de wallen werd nauwelijks een schot gelost en geen Fransman verliet de stadspoorten voor een uitval. Deze onverwachte kalmte gaf de belegeraars goede hoop op de afloop; er lag duidelijk een overwinning in het verschiet. Die liet niet lang op zich wachten. Nadat op 6 september de vesting volledig was ingesloten, de stad vervolgens van zowel zeezijde als zuidzijde (Galgeberg) met artillerievuur was bestookt, en er loopgraven waren aangelegd, werd om 11 uur in de avond van de 11de september de aanval geopend, die tot succes leidde. De volgende dag al gaven de Fransen de vesting aan stadhouder Willem III over en mochten aftrekken met vliegend vaandel en slaande trom, dus met de zogenaamde 'krijgsmanseer'.

Over hoe het bij een en ander toeging, worden ons interessante details opgedist door de hierboven afgedrukte inhoud van de brief die Godard aan zijn 'hoogedelgeboren heer en vader' in Hamburg schreef. Voor hem was de belegering van Naarden geen pretje. In de dagen dat hij voor de vestingwallen lag, had hij nauwelijks drie uur per nacht kunnen slapen. 's Nachts droeg hij zorg voor de wachten en overdag hield hij toezicht op het vervaardigen van takkenbossen (facijnen) die gebruikt werden voor het dempen van de gracht en voor bescherming van stellingen.

De snelle capitulatie van het Naardens garnizoen werd door Godard nogal laatdunkend bejegend. Hij vond dat de Fransen een flink deel van hun reputatie kwijtraakten door hun slappe verdediging. Hoewel de vesting door een met palissaden versterkte contrescarp (buitenwal) en een 'goede gracht' omgeven

was, had de uit drieduizend man bestaande bezetting, geheel bestaande uit 'voortreffelijk volk', zich volkomen gedeisd gehouden. Dat de heer van Reede-Ginkel een rascavalerist was, bewees hij wel door zijn nadrukkelijke vermelding, dat de Fransen in Naarden de beschikking hadden over honderd en twintig paarden die voorzien waren van een uitstekende uitrusting. Desondanks was er geen uitval gedaan of iets anders ondernomen. Zodra de Staatse troepen op de buitenwal waren verschenen, hadden de Fransen zich overgegeven. Dat hun geringe verzet grotendeels te maken had met een groot gebrek aan artillerie in de vesting, vermeldt Godard niet. Met slechts dertien vuurmonden op de wallen konden de Fransen weinig uitrichten. Voor dit detail had Godard kennelijk geen interesse. En vermoedelijk gaf hij uit propagandistische overwegingen het gedrag van de vijand liever een dusdanig negatief tintje, dat de houding van zijn eigen Staatse leger er zo gunstig mogelijk tegen afstak. Met respect noemde hij het ongemeen dapper optreden van de helaas gesneuvelde kolonel Palm. Aan de activiteiten van diens regiment was de snelle capitulatie van Naarden te danken, hoewel daartoe ook - hier druipt wat ergernis uit Godards pen - het optreden van 'de Moffen' (Brandenburgers) het nodige scheen te hebben bijgedragen.

Gunst van de Stadhouder

Hoezeer het militaire bestaan hem in zijn greep had en hoe serieus hij zijn taak vervulde, bewees Godard met het nadrukkelijk verzoek aan zijn vader om bij diens komst naar Holland het paard mee te brengen, dat hij zijn zoon indertijd beloofd en inmiddels gekocht had. Met ongeduldig verlangen zag Godard dan ook naar zijn vader uit, want met het oog op de komende afmars van zijn eenheid zat hij dringend om een goed paard verlegen, nu het zijne een ongeluk in de stal was overkomen. Verder maakte hij zich zorgen om zijn nog steeds niet teruggekomen vaandrig die belast was met het werven van manschappen om zijn compagnie weer op sterkte te brengen. Als hij wist dat zijn vaandrig niet meer zou komen opdagen, zou hij meteen een andere in dienst nemen om hem het volk te leveren dat hij nodig had.

De belegering van Naarden en alles wat daarmee samenhang of daarvan het gevolg was, alsook de zorgen en de vermoeidheid die hij daarbij moest doorstaan, hadden kennelijk andermaal een aanslag gepleegd op zijn gezondheid. Zwaar ziek en totaal uitgeput verscheen hij bij zijn vrouw in Den Haag, bij wie hij humeurig klaagde over koorts en benauwdheid. Bovendien werd hij ook gekweld door aambeien, vermoedelijk een gevolg van de aanhoudende langdurige ritten in het zadel, waartoe hij zijn zwaar geworden lichaam verplichtte. Uiteindelijk echter wist hij zijn kwalen te boven te komen, hoewel ze hem zijn verdere leven van tijd tot tijd bleven plagen.

De nauwlettende en vooral succesvolle manier waarop de heer van Reede-Ginkel zijn militaire commando vervulde, was stadhouder Willem III niet ontgaan. De goede en trouwe diensten, die Godard hem bewezen had, konden niet langer beloond worden met eervolle vermeldingen en omhelzingen. De dank voor diens trouwe en goede diensten moesten onderhand een wat substantiëler karakter krijgen. Vanaf het moment dat Godard een waardevolle bijdrage had geleverd aan de herovering van Naarden, ging het met zijn carrière bergopwaarts. In 1675 ontving hij de hem eerder ontglipte benoeming tot commissaris-generaal van de cavalerie en zag hij zich aangesteld als luitenant-opperjagermeester van de Veluwe, een hoogst belangrijk ambt in dit deel van Gelderland. Verder werd hij toegelaten tot de ridderschap, werd benoemd tot gouverneur van Utrecht en ontving het commandeurschap van de Duitse Orde. Het waren ambten en functies, waaraan behalve eer ook financiële voordelen verbonden waren. En die laatste kwamen de heer Van Reede-Ginkel bijzonder goed van pas.

Hoe hoog Godard in de gunst van de stadhouder gestegen was, bleek ook uit het zadeltje en de toom, die zijn zoontje Frits van hem cadeau kreeg voor het paardje, dat een geschenk was van zijn grootvader. Wel bleef het vervelend dat hij nog steeds op uitbetaling van zijn officierstraktement moest wachten evenals zijn manschappen op hun soldij. Om deze tevreden te houden zag Godard zich genoodzaakt om bij het in gebreke blijven van de overheid de achterstallige bedragen dan maar uit eigen zak te betalen. Hoewel dit hem bijzonder ergerde, wilde hij zijn probleem niet met de prins bespreken. Hij vond dat die al

genoeg aan zijn hoofd had. Wel liet hij zich tegenover enige intimi ontvallen, dat hij niet meer ten strijde zou trekken als hij zijn geld niet kreeg. Maar zover kwam het niet; de commissaris-generaal der cavalerie bleef het leger en de stadhouder trouw en zou nog meer carrière maken, terwijl ook zijn relatie tot de stadhouder steeds hechter en vertrouwelijker werd.

Bedolven onder eerbewijzen

In de zomer van 1676 lag Godard met zijn troepen voor Maastricht om die stad op de Fransen te heroveren. Dat lukte echter niet vanwege de uitbraak van een dysenterie-epidemie, die in het leger veel dodelijke slachtoffers maakte. Ook Godard raakte besmet; hij kreeg hoge koorts, kon 'niets binnenhouden' en ijde zelfs. Omdat de legerartsen met aderen laten en purgeren niets bereikte, vertrok Godard doodziek naar Den Haag om daar bij zijn vrouw beterschap te zoeken. Die moet zich doodgeschrokken zijn bij de aankomst van haar doodzieke man die zo schrikbarend mager en verzwakt was, dat hij ook mentaal van slag leek. Maar dank zij de zorgen van zijn liefhebbende vrouw en zijn doortastende moeder kwam Godard er weer bovenop. Begin oktober 1676 was hij zijn kwalen te boven, maar moest nog flink aansterken. Zijn hand beefde bijvoorbeeld nog bij het schrijven.

Bij dat genezingsproces kreeg hij de steun van prins Willem III, die hem uitnodigde voor een hertenjacht op de Veluwe. Het verblijf in de bossen met hun frisse en geurige herfstlucht en de invitatie voor een tweede jachtpartij op Soestdijk maakte hem al gauw weer de oude, temeer omdat de prins hem plechtig beloofde dat hij op korte termijn de betaling van zijn achterstallig traktement tegemoet mocht zien. Alles zou in orde komen! Weliswaar bleek deze toezegging met een korreltje zout genomen te moeten worden, maar dit deed niets af aan de verhouding met de stadhouder, die nog steeds een hoge dunk had van de heer Van Reede-Ginkel. Dat viel wel af te leiden uit de benoemingen die hem de eerstvolgende jaren ten deel vielen. Toen hij in 1688 de stadhouder vergezelde naar Engeland, waar Willem III koning zou worden, had hij de rang van luitenant-

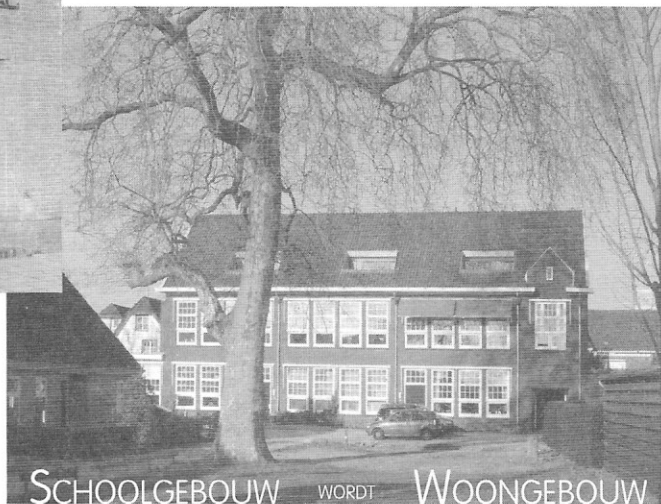
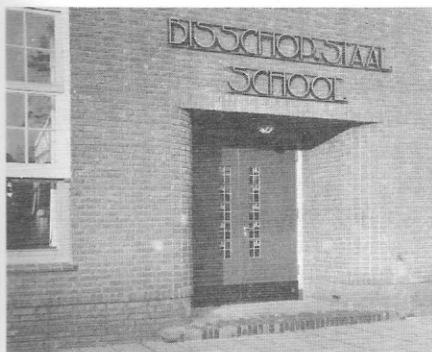
generaal bereikt en werd in 1690 benoemd tot opperbevelhebber van het Hollands-Engelse leger dat met de stadhouder-koning naar Ierland trok om daar protestantse orde op katholieke zaken te stellen. Als blijk van waardering voor bewezen diensten werd hij beloond met het graafschap Athlone, waarvan hij de eerste graaf was. Verder mocht hij zich ook nog baron van Agrim noemen. Onder de benoemingen, eerbewijzen en financiële buitenkansjes, die hem zijns inziens vroeger zo vaak waren onthouden, werd hij nu bijna bedolven. Zo genoot hij in 1693 de eer om als generaal der cavalerie een belangrijke bijdrage te leveren in de Negenjarige Oorlog (1688-1697) tegen de Franse koning Lodewijk XIV. En in 1702 zag hij zijn carrière bekroond met de benoeming tot veldmaarschalk.

Een jaar later echter moest Godard van Reede-Ginkel, nog geen zestig jaar oud, het tijdelijke met het eeuwige verwisselen. Met zijn dood kwam een einde aan het leven van een hoog geplaatste officier in het leger van de Republiek, dat sinds het Rampjaar weer onder het bevel stond van een stadhouder uit het huis van Oranje. Tevens betekende Godards overlijden het einde van een ongemeen boeiende correspondentie, die in zijn heldere eenvoud uitstekend bronnenmateriaal biedt voor bestudering van bepaalde aspecten van onze zogenaamde Gouden Eeuw. Men ontdekt in deze omvangrijke correspondentie niet alleen een intrigerend en vaak ook amusant beeld van een zeventiende-eeuws familieleven, maar vindt ook een weloverwogen, goed inzicht en een gezonde, vaak kritische kijk van terzake kundige en 'ingevoerde' mensen met betrekking tot de politieke en militaire aangelegenheden van onze toen niet altijd even onberispelijk bestuurde Republiek der Zeven Provinciën. Dat valt al enigszins op te maken uit de fraaie brief over de herovering van Naarden in 1673.

Het geeft daarom een goed gevoel dat de briefwisseling van en tussen de leden van de familie Van Reede momenteel een object van nader onderzoek is.

Dr G. Pikkemaat, historicus en journalist.

Was hoofdredacteur van de Gooi en Eemlander en publiceerde ondermeer De Vesting Naarden, Zwolle-Naarden 1996.

SCHOOLGEBOUW WORDT WOONGEBOUW

Harrie Wegman

Een behouden „Huis”

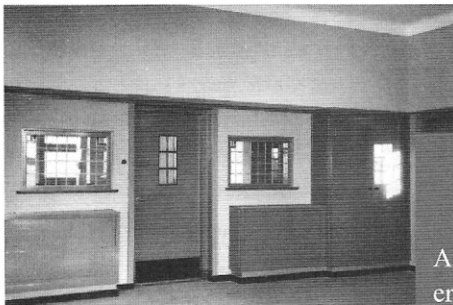
Op donderdag 12 januari 2006 werd in het centrum van Velp een appartementencomplex officieel in gebruik genomen. Misschien nauwelijks het vermelden waard daar er op verschillende plaatsen in het dorp woningbouw plaatsvindt of in voorbereiding is. Maar het betreft hier een wooncomplex dat is gerealiseerd in een voormalig schoolgebouw dat in 1932 in een hoek van de Nieuwstraat werd opgetrokken.

In 1931 koopt het kerk-schoolbestuur van de Onze Lieve Vrouwe Visitatie in Velp een terrein met woningen aan de Nieuwstraat. Na de sloop ervan gaat hier op 12 april 1932 zonder enig ceremonieel de eerste spade in de grond voor de bouw van een nieuwe school. Men zit in de crisisjaren en er is geen plaats voor een feestje. Van prefab is nog geen sprake, zelfs het beton wordt ter plaatse aangemaakt. Handwerk, maar ook vakwerk! Ruim een maand later worden de eerste kozijnen gesteld en op 24 juni gebeurt dat met het eerste dakspant. Die dakspanten werden overigens ook op de bouwplaats gemaakt.

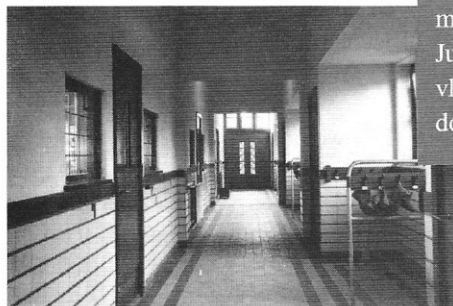
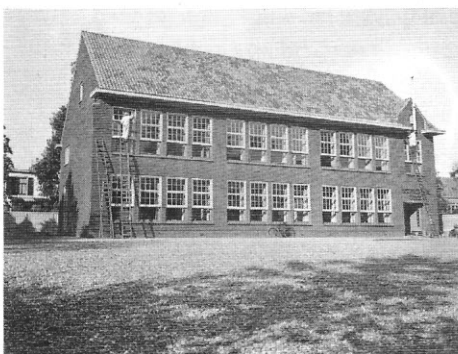
Half augustus is het gebouw glasdicht en begin september wordt het buitenwerk geschilderd en is de bouw voltooid. Dan staat er een robuust gebouw dat, door de raampartijen vriendelijk aandoet. In oude schoolgebouwen werden de ramen hoog geplaatst zodat

de kinderen niet op straat konden kijken. Hier heeft de Velpse architect Richard van Remmen de ramen kindvriendelijk laag geplaatst zodat de buitenwereld niet meer is afgesloten. Het geeft de klaslokalen direct een vriendelijker aanblik. Hoewel crisistijd is er kennelijk niet gebouwd vanuit een krappe beurs. In de school valt op het gebruik van luxe betegeling en de toepassing van glas-in-loodramen in het interieur. In de lokalen vaste kasten en dito kaartenkisten. Een voor die tijd uiterst modern schoolgebouw.

Natuurlijk moet de nieuwe school een naam hebben en met de keuze ervan heeft men weinig moeite. De Fredericusschool is vernoemd naar de vroegere pastoor Fredericus Koene, iemand van eigen erf moet nu de naamgever zijn: bisschop Staal. Walter Staal wordt in 1839 geboren in de Oranjestraat, die dan nog Schuinse weg heet. Zijn ouderlijk huis staat ongeveer daar waar nu de kleuterschool is te vinden. Walter wordt priester en vertrekt in 1875 naar Batavia. In 1893 wordt hij tot bisschop gewijd en in die functie maakt hij veel reizen door de Oost. Op één van die reizen wordt hij, 58 jaar oud, ziek. Men vervoert hem per boot naar Batavia. Onderweg overlijdt hij en op 22 juli 1897 wordt hij in Batavia begraven. Boven de hoofdingang prijkt: Bisschop Staalschool. Herinnering aan een bekende dorpsgenoot.

Foto's uit het fotoalbum, dat architect Richard van Remmen in 1932 als kerstattentie heeft aangeboden aan Pastoor V. Weenink

Herinneringen aan de schooltijd

Als de orde wordt verstoord volgen er straffen; in de hoek staan, verbanning naar de gang (klompen tellen, zoals iemand opmerkte) strafregels schrijven, of een tik tegen je hoofd met de zegelring van de meester als "ondersteuning". Waarom werd er gestraft? Om dezelfde "vergrijpen" als die op elke school in het verleden: met propjes gooien, briefjes doorsturen, praten als er iets wordt uitgelegd, de jongen die voor je zit in zijn achterste prikken met een pen enzovoort.

En zoals op iedere school hebben sommige leerkrachten een bijnaam. "Kale Bart" en "Het Knikengeltje" worden nog herinnerd.

Als je jarig bent mag je de klassen rond. Voor de juffrouw of de meester is er iets extras en in ruil mag je in iedere klas een prentje uitzoeken.

Ook schoolreisjes ontbreken niet. Voor de oorlog gaat de reis steevast met de bus van Dimmendal. De Julianatoren in Apeldoorn en het vliegveld Soesterberg zijn reisdoelen.

Het moet een feest zijn geweest voor de kinderen en het personeel onder leiding van de heer J.F. ten Berge om in het najaar 1932 de nieuwe school te kunnen gebruiken. Ten Berge is een wat steile, voorzichtige man die erg stipt is. Gerespecteerd door het personeel, collegiaal, maar wel op afstand. In de beginjaren werkt men met grote klassen; soms veertig kinderen of meer per leerjaar. De klassengrootte neemt pas af in de naoorlogse jaren. De kinderen leren per klas vrijwel allemaal hetzelfde. Verschillen in aanleg worden gezien maar het is niet goed mogelijk er afdoende op in te spelen. Dat betekent voor sommige kinderen verveling die wordt opgevangen door "werk onder de streep", ofwel: meer van hetzelfde. De achterblijvers zijn vaak drukker en dat betekent voor de leerkracht extra aandacht om de orde te bewaren.

Tot zijn pensionering in 1960 leidt hij de school en wordt dan opgevolgd door de heer G. van Haren, een gemoedelijke Brabander. Deze blijft hoofd van de school tot 1971 als de Bisschop Staalschool wordt gesloten. Hoewel er in het verleden wegens toename van het leerlingen-aantal een extra lokaal aan de school is gebouwd en later zelfs nog een noodlokaal op de speelplaats geplaatst is loopt het leerlingenaantal terug. Het schoolbestuur besluit de school af te stoten en te fuseren met de Fredericusschool waar intussen ruimte is ontstaan door het vertrek van de afdeling Voortgezet Lager Onderwijs (VGLO). Dan vindt eindelijk ook hier coëducatie plaats; jongetjes en meisjes mogen nu op een natuurlijke wijze met elkaar omgaan. Tot die tijd was het op Katholieke scholen plaatselijk niet ongebruikelijk dat er een scheiding was tussen jongens en meisjes.

Na 1971 is het gebouw voor diverse doeleinden gebruikt. De muziekschool vindt er onderdak en de bejaardensoos, schoolklassen worden er ondergebracht bij verbouwing van de eigen school en een korte tijd zijn er asielzoekers in gehuisvest.

Vivare heeft, als opdrachtgever, het complex laten verbouwen tot zeven appartementen. Veel van de originele details van het gebouw zijn daarbij behouden gebleven. Met de realisering van dit plan is een karakteristiek gebouw aan de slopershamer ontkomen.

ONDERGRONDSE WATERSTROMEN

Jolle Baltjes

Introductie

Bijgaand kaartje verraaft ons een groot aantal waterstromen op de Veluwe. Ruimtelijk gezien zijn deze stromen zo groot in aantal en omvang dat slechts een klein gedeelte op het hier getoonde kaartdeel kon worden afgedrukt. Graag zouden wij een veel groter deel betrekken in onze beschouwingen. Vooral het kaartbeeld aan de westzijde, dus aan de linkerkant van de kaart, is zeer druk voorzien van forse wateraders. Dat gebied is nogal bezet met militaire activiteiten en de bebouwing is intensiever, wat tot aantasting en vaak tot eliminatie van voor ons belangrijke gegevens heeft geleid. Daarbij voegend een geringere mogelijkheid tot lokale waarnemingen, besloten we ons te beperken tot het deel dat op deze kaart is weergegeven.

Mede daarom, en omdat het gekozen kaartdeel specifiek veel terreinen in de gemeenten Rozendaal en Rheden omvat - het aandachtsgebied van onze Oudheidkundige Kring - leggen we ons graag de gekozen beperking op. Voorts melden we, dat de kaart wel aanleiding geeft tot een groot aantal uiteenzettingen, maar dat niet is voorzien in een vaste volgorde voor de te bespreken situaties. Daarbij zal het wel eens mogelijk zijn, dat niet altijd de achtereenvolgende nummers van A & H een bijdrage uit deze serie zullen bevatten. Niettemin hopen we voor enige prettig leesbare bijdragen te mogen zorgen.

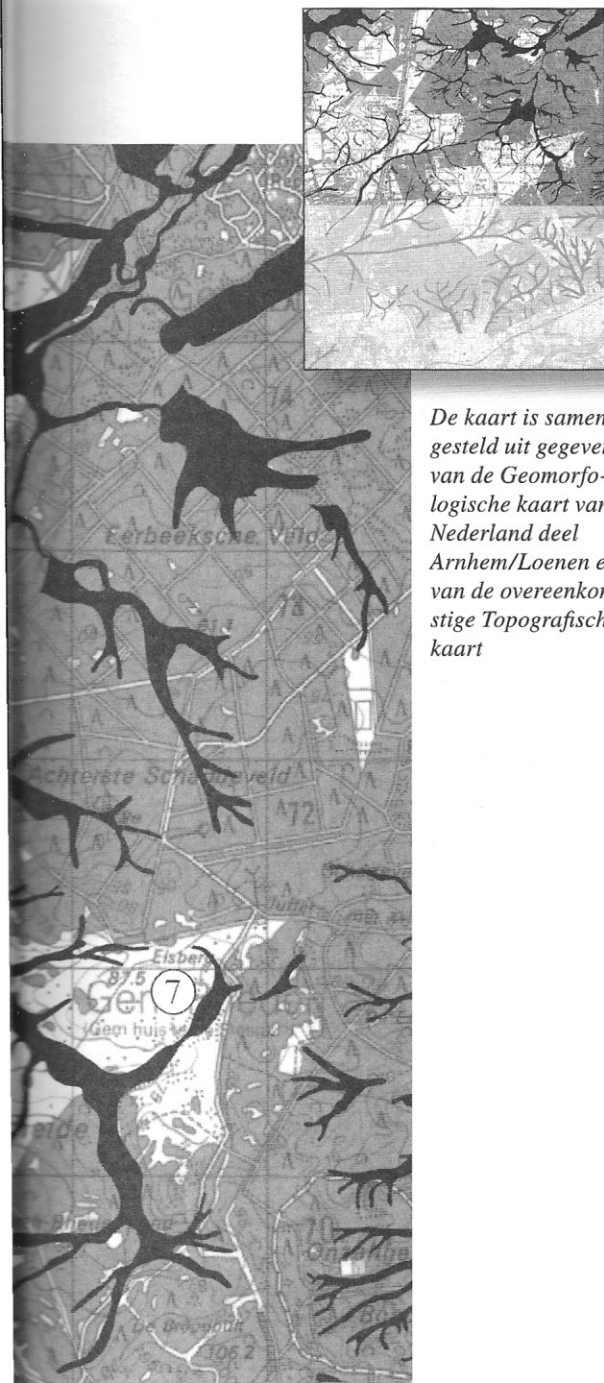
Ontstaan en werking

Het ontstaan van deze wateraders is voor een belangrijk deel te herleiden naar verschijnselen tijdens het smelten van het landijs, dat de Oostelijke Veluwe stuwwal vormde. Hoewel afstroming van het smeltwater in noordoostelijke richting wel het meest voor de hand zou liggen, trad ook afstroming naar het zuidwesten op. Veel smeltwater ontstond namelijk op de aansluiting van het ijs op de vaste bodem. Voor dit water en dat van de gletsjerwand was aanvankelijk uiteraard de afvoer in noordoostelijke richting onmogelijk en zo ontstonden enorme stromen naar het tegenover gelegen westelijke gebied. Behalve water waren hierbij ook ijs en stenen en zand betrokken. De harde materialen slepen bij het wegstromen geulen in de ondergrond. Bij de latere minder krachtige stroming zetten zich eerst de stenen en later het zand weer af: eerst het grove en later het fijnere materiaal. Aldus vormden zij stroken die goed waterdoorlatend waren en dat nu nog zijn, zodat onder het begaanbare oppervlak een waterafvoer systeem ontstond.

Kaart met wateraders

Wij bekijken nu het bij dit opstel gevoegde kaartje met de wateraders die ooit (en nu nog) dit gebied en aansluitende terreinen doorstroonden. We beginnen voor het gemak in een vrij overzichtelijk terrein nabij Groenendaal¹⁾. Daar dient zich een brongebied aan in de vorm van een met de openingen

De kaart is samengesteld uit gegevens van de Geomorfologische kaart van Nederland deel Arnhem/Loenen en van de overeenkomstige Topografische kaart

naar de weg wijzende omgekeerde 3. We constateren dan o.a. dat ook op de hoog niveau gelegen terreinen tussen Terlet³⁾ en Groenendaal¹⁾ water leveren, waarvan een deel, o.a. langs de Rozendaalse grens, voerde naar de enclave, algemeen bekend als “bij Van Ark”²⁾.

Door een geringe afname van de terreinhoogte is de stroming vanuit de richting Groenendaal naar de Loenermark slechts beperkt. Samen met andere bronnen genoot de Mark ter plaatse echter een wateraanbod dat een heilzame invloed hebben gehad op de bodemvegetatie. Immers ter verbetering van de controle op stropers in zijn bossen kocht de heer van Rosendaal 100 ha grond van de Loenermark. Hij liet daar twee huizen op bouwen ter vestiging van jachtopzieners en naar landswijs moesten hun kost zo veel mogelijk oogsten van eigen grond. Of hij van de waterstroom heeft geweten is onbekend, maar hij heeft zeker rekening gehouden met de grotere vruchtbaarheid van het gebied. Van het ene huis resten alleen nog wat funderingsrestanten.

Van het water uit de drie genoemde bronnen wordt dus slecht een klein gedeelte via “bij Van Ark” afgevoerd. Een ander deel komt tot activiteit in het gebied tussen Groenendaal en Terlet.

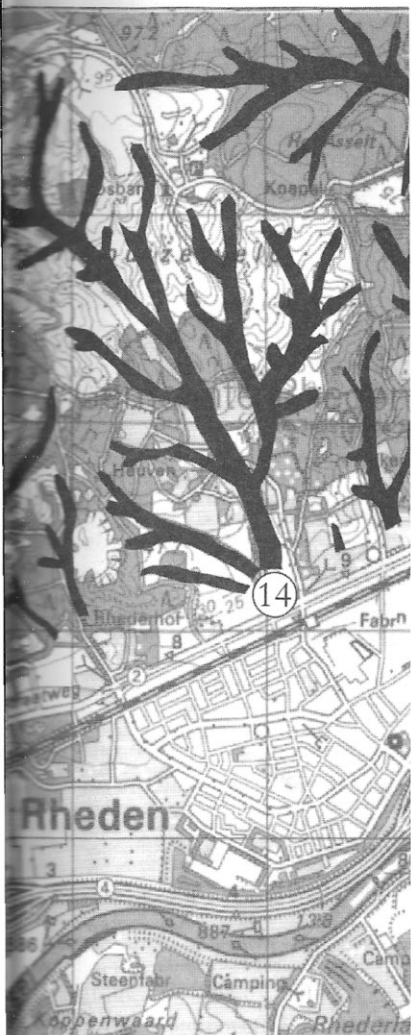
Water voor Terlet

Reeds eerder attendeerden we erop dat het waterarme Terlet³⁾ gebruik maakte van het wateraanbod van de Koegaten⁴⁾ en de Hertenkolk⁵⁾, aan de Terletse Baan, oostwaarts van hun woonkern. Een tamelijk bruikbare stroom viel aan de Koegaten ten deel, tegenwoordig echter slechts in de wat natere herfstperioden. Toen deze bron nog rijker vloeide vond het overtollige water zijn weg over de Terletse Hei, vormde aldaar de zeer fraaie Wolfsdel (jammer dat deze naam later aan de weinig fraaie tunnel nabij Terlet is gegeven) en vloeide, meestijds ondergronds, naar de Eerbeekseweg. Op die stroom komen we nog nader terug.

Tussen de aansluiting van de Eerbeekseweg aan de Apeldoornseweg en de eigenlijke kern van Terlet stond het huis van Berend Slijter Meilink¹⁰⁾ met zijn voorzijde naar het westen. Daar onderdoor liepen kanjer van een ondergrondse waterader. Berend had daarnaar Terletse maatstaven een tuin, waarvande vruchtbaarheid

1 Groenendaal	9 Huis van Berend Slijter Meilink
2 "Bij Van Ark"	10 Worth-Rhedense Veld
3 Terlet	11 Kerk- en Schoolpad
4 Koegaten	12 Plagdel
5 Hertenkolk	13 Rozendaalse beek
6 Groene Vlek	14 Waterleidingbedrijf
7 Imbosch/Imboschbeek	15 Beekhuizensebeek
8 Elsberg	16 Schietbergseweg

nu nog kan worden afgelezen aan de kolossale bladerkruinen van de nog aanwezige linden, die destijds stonden tussen zijn woning en de Apeldoornseweg.

Hertenkolk

Naar we al hebben ervaren toont de kaart ons ook nog een brongebied met afvoer zowel in noordelijke als in zuidelijke richting. Uit deze laatste ontstaat dan een heel matige stroming, die we nu alleen nog in een zeer natte herfst vast kunnen stellen. Dat is de Hertenkolk⁵⁾. Waar dat water blijft is ons nog onduidelijk. In ieder geval toont de lokale vegetatie een duidelijke stimulans. Het kan ook zijn dat het water bijdraagt aan de voeding van het Hessengat. Zo niet, dan wordt het via het nog te bespreken stelsel, aanwezig in de Eerbeekseweg, afgevoerd.

Groene Vlek

En ja, als je in deze omgeving belangstelling toont voor de wording van het terrein, dan kom je onherroepelijk een keer op de Groene Vlek⁶⁾ terecht. Zo schitterend mooi zo oneigenlijk interessant: op het kruispunt van de Eerbeekseweg en de Velscheweg. Het is alsof alles voor dit punt bewaard is gebleven, geschapen als het lijkt om de gehele historie te doorzien.

Hier ligt het punt tot waar de ijsmassa, die de oostelijke Veluwestuw wal veroorzaakte, heeft gereikt. Hier ligt ook het beginpunt van de Imboschbeek⁷⁾, met een noordoost gerichte stroming. In tegengestelde richting maar niet zichtbaar stroomt water naar het zuidwesten. Dat is één van de stromen die we in het begin van dit opstel trachten te omschrijven. En hier ligt misschien ook het heimelijke stee van een vee-drinkplaats, waarvan sommigen menen dat die in deze omgeving heeft bestaan, maar waar niemand het fijne van weet. Er is wel met veel natuurgeweld een mengsel van water en zand en stenen en ijs gaan schuiven en wel naar het zuidwesten. In die geul, welke door dat gesleep en geweld werd gevormd, zetten zich bij het afnemen van de stroming eerst - u kent de formule - de zwaardere stenen af, later de wat lichtere en nog later het zand.

Bij die massa voegden zich de aanvoeren van de Hertenkolk⁵⁾, van de Koegaten⁴⁾ en vanuit het zuiden de sedimenten van de

slenk van Martinet vanaf de Beerenberg. Twee wat westelijker gelegen slenken voegden daar nog sedimenten van de Velperberg aan toe.

Storm en regen dekten het geheel met zand af en een op natuurlijke wijze gevormde vlakke bleef over, waarop, ongetwijfeld veel later, de Eerbeekseweg in gebruik werd genomen. En daarbij tevens een afvoersysteem verbergend voor het overtollige water en ook van het water dat op een bijna heimelijke wijze uit het gebied van Groenendaal en Terlet kwam. Deze natuurlijke afvoerleiding heeft zich verderop aangesloten bij andere. Wij zullen nog meer van deze wateraders tegen komen en zien hoe zij samenvloeiden.

Vooraf de kleine, vaak spontaan ontstane woongemeenschappen waren voor hun watervoorziening, inclusief de behoefte voor onderhoud van hun vee en voor landbouwgewassen, vaak aangewezen op de mogelijkheden van toevallig bereikbare en veelal kleine waterstromen. Bij waterschaarste konden zij terug vallen op een put, die doorgaans slechts onder een effectieve sociale controle kon worden aangesproken.

Water voor de Imbosch

Nu we kennis hebben kunnen nemen van de waterpe rikelen van Terlet willen we ook graag weten hoe de Imbosch⁷⁾ bewoners hun waterproblemen tegemoet konden treden. Het is daarom ongetwijfeld interessant de watervoorziening en -afvoer van de Imbosch, met zijn sterke en zwakke punten nog eens te volgen. We beginnen dan, zoals al is aangegeven, weer bij de Groene Vlek⁶⁾, dus op het kruispunt van de Eerbeekse- en de Velpscheweg. Dit is het brongebied van de Imboschbeek. Het is uitermate zelden dat hier, aan de oppervlakte, inderdaad zichtbare voeding van de beek plaats vindt, maar gezien de toestand van het beekdal staat het wel vast dat hier ooit waterafvoer heeft plaats gevonden. Het resultaat daarvan is een wild beekdal, gekarakteriseerd door met plantengroei overwoekerde stroomrugjes, en van weggespoelde dammen, allemaal restanten van pogingen de waterstroom te regelen. Gelukkig voor de betrokkenen was de wateraanvoer naar de bewoonde plaats in de Imbosch niet alleen afhankelijk van dit brongebied. De beek krijgt namelijk op verschillende plaatsen opnieuw water toegediend. Op bijgaande kaart vinden we dat tweede aanvoerpunt bij nummer 6.

Daar krijgt de Imboschbeek, vlakbij het Kerk- en Schoolpad¹¹⁾, het overtollige water van het Worth-Rhedense Veld⁸⁾. Mogelijk dat ondergronds enige waterafvoer optreedt, maar als dat het geval is blijft deze ondergronds en dus ongezien door het beekdal afvloeien. Bovengronds loopt hier alleen regenwater af en dan slechts bij erg zware regenval dus zeer tijdelijk, maar wel bedreigend. Er zijn dan ook voorzieningen getroffen om dat water tegen te houden of gespreid af te voeren. Met de huidige middelen lukt dit beslist niet want, om in waterbouwkundige termen te spreken, die dam is voor 100% achterloopt. In normaal Nederlands heet dit, dat de ene zijwand van de dam vrijwel geheel is weg gegraven of weggeslagen, zodat het remmend effect op de waterstroom nihil is.

Imboschbeek, ten minste vijf bronnen

We gaan dan verder, half- of kwartrond de Imboschbeek. Ter plaatse niet goed zichtbaar, maar in ieder geval op de kaart wel waarneembaar, vinden we dan een input van water uit de richting van de Elsberg⁸⁾. En nabij de woningen, waar de nu nog van elkaar gescheiden beken te herkennen zijn, geeft ook deze aanvoer het reeds in de beide voorgaande toevoeren gesignaleerde karakter: geen of zeer weinig stroming bij droog weer en bij regen afhankelijk van de intensiteit van de regenval. Dan volgt nog een hypothetische aanvoer van water uit de Lange Juffer, die overigens niets wijzigt aan het karakter van de beek. Ook een bijdrage uit het Eerbeekse gebied, die even ten noorden van de Imbosch de beek bereikt, is niet in staat haar aanzien te verhogen.

Nog een opmerking in het algemeen. Vaak vinden we vooral bij wegeaanleg, bij woningbouw, bij zandafgravingen en bij ander grondwerken een aangraving of vergraving van de gesignaleerde wateraders. En nu blijkt dat dergelijke onderbrekingen ook bij alle op de Imbosch gerichte bronnen aanwezig zijn. Dat wil beslist niet altijd zeggen dat de stroom niet meer functioneert maar mogelijk wel beperkt is.

Van noodsituaties horen we soms nog de verhalen van de vroegere bewoners. Als dat teveel water betrof zal er echter zelden sprake zijn geweest van een alles verwoestende stroom. In noodsituaties, zowel in kwantitatieve als in kwalitatieve zin viel men terug op een tot in het grondwater reikende put.

Wildgraven wildwallen wildvreden op de Veluwezoom

F.W.J. Scholten

Reconstructie van een Wildgraaf aan de Snippendaalse
weg in Nationaal Park Veluwezoom

*In de bossen en op de heidevelden van de Veluwe zijn verschillende soortenwal-
len en greppels aan te treffen, die in het verleden met uiteenlopenden doeleinden
zijn aangelegd. Specifiek Veluws zijn de wildgraven en wildwallen, aangelegd
met de kennelijke bedoeling wilde dieren te weren van de cultuurgronden. In het
zuiden van de Veluwezoom, in de omgeving van Rheden, bevindt zich in de bos-
sen een 'wildgraaf'. Deze is ingetekend op de huidige topografische kaart 1:25
000 en is ook op de eerste editie van deze kaart uit 1865/1871 weergegeven. Aan
de westelijke Veluwezoom is op de laatstgenoemde kaart, ter hoogte van Lunte-
ren, een 'wildwal' ingetekend. Deze vinden we ook terug op de eerste editie van
de Topografische en Militaire kaart 1: 50 000 van omstreeks 1850.*

*Op later uitgegeven topografische kaarten is de wildwal niet meer terug te vin-
den. In het onderstaande zal worden nagegaan wat de aard en de ouderdom van
deze wildwallen en wildgraven is en welke functie zij hadden.*

De wildgraaf van de zuidelijke Veluwezoom treffen we, behalve op de al genoemde kaarten, aan op een kaart van de bezittingen onder Rheden van het St. Catharina Gasthuis te Arnhem uit 1634¹⁾. De ligging komt overeen met de hierboven genoemde topografische kaarten. Op grond van deze gegevens zou men nog kunnen aannemen dat we te doen hebben met een object van lokaal karakter. Een aantal 17de en 18de eeuwse gegevens leidt echter tot een ander inzicht. Om te beginnen komen we eveneens een wildgraaf tegen op een kaart van de heerlijkheid Rozendaal uit 1721²⁾. Het bovenlokale karakter komt hier duidelijk naar voren. De wildgraaf loopt vanaf het grondgebied van het schependom Arnhem in het westen, via de heerlijkheid Rozendaal, door de bossen van de Bruil en Beekhuizen naar het Worthrheder Bos in het oosten. Hij wordt slechts over een afstand van enkele tientallen meters onderbroken door de parkaanleg van kasteel Rozendaal, langs de Rozendaalse Beek. Meer naar het oosten, ter hoogte van De Steeg, treffen we, min of meer in het verlengde van de zojuist genoemde gedeelten, een fragment van de wildgraaf aan op een kaart uit 1739 van de bezittingen van Hendrik Brantsen ter plaatse van het latere landgoed Rhederoord³⁾. Tenslotte beschikken we voor de nog verder oostelijk gelegen Ellekommer en Dierense bossen over schriftelijke vermeldingen uit 1646 en 1758⁴⁾. Op grond van deze gegevens mogen we veronderstellen dat zich aan de rand van de zuidelijke Veluwezoom een aaneengesloten wildgraaf heeft bevonden, die in ieder geval liep vanaf Arnheems gebied in het westen tot onder Dieren in het oosten, over een lengte van circa 12 km. Hiervan is nu nog circa 2 km. in het terrein terug te vinden.

Aan de Westelijke Veluwezoom treffen we voor het eerst een wildgraaf aan op een kaart uit 1570 van Thomas Witteroos. Deze loopt langs de westrand van het Mofthos, dat tot de domeinen van de Gelderse graven en hertogen behoorde, en strekt zich uit van de Wageningse Eng in het zuiden tot het bos de Sijsselt bij Ede in het noorden⁵⁾. Op een latere kaart uit de jaren 1649-1656 komt deze wildgraaf eveneens voor⁶⁾. Voor het tracé dat in het noorden hierbij aansluit en dat op eerder genoemde topografische kaarten is weergegeven, beschikken we over gegevens uit de buurtboeken van resp. Veldhuizen on-

der Ede en Lunteren en Meulunteren⁷⁾. Behalve over wildgraaf wordt hier ook gesproken over wildvrede of wildwal. Voor de westelijke Veluwezoom kunnen we dus concluderen dat hier eveneens een dergelijk landschapselement zich heeft bevonden. Deze begon ter hoogte van Wageningen en eindigde bij Meulunteren, een afstand van omstreeks 15 km. Met name van het gedeelte ten noorden van Ede zijn nog restanten in het terrein terug te vinden.

Dat de wildgraaf c.q. wildwal of wildvrede diende tot afweer van wilde beesten blijkt niet alleen uit de benaming, maar ook uit gegevens in de buurtboeken. Het grove wild – herten, reeën en wilde zwijnen – kon ernstige vernielingen aan akkers met onder andere rogge en boekweit aanrichten. De overlast kon door de belanghebbenden niet worden bestreden door middel van de jacht, want die was voorbehouden aan de graven en hertogen van Gelre, later de stadhouders. Zij waren gepassioneerde jagers, die er voortdurend op bedacht waren de wildstand op peil te houden. Daarom restte de plaatselijke bevolking slechts een min of meer passieve afweer door het opwerpen van barrières die het wild buiten de akkers moesten houden.

Over de manier waarop de wildgraven, wildwallen en wildvreden werden gebruikt om dit doel te bereiken, zijn verschillende verklaringen in omloop. In ieder geval ging men bij de aanleg zodanig te werk, dat aan de Veluwezijde een greppel werd gegraven; met de uitgegraven grond werd aan de zijde waar de cultuurgrond lag een wal opgeworpen. Het wild dat vanaf het kerngebied van de Veluwe in de greppel terecht kwam, moest om bij de cultuurgrond te komen niet alleen uit de greppel klauteren, maar bovendien de helling van de wal beklimmen.

Bij de wildwal onder Veldhuizen (bij Ede), die in de 18de eeuw werd hersteld, bedroeg zowel de diepte van de greppel als de hoogte van de wal drie voet, zodat in totaal een hoogteverschil van bijna twee meter moest worden overwonnen. Kennelijk was dit echter niet voldoende. Bovenop de wal werd nog eens een houten hek geplaatst van bijna een meter hoogte. Elders wordt verhaald dat de bewoners in perioden van wildoverlast bij toerbeurt op de wal wacht hielden en dat men pro-

beerde het wild door middel van vuren en lawaai af te schrikken.

De precieze ouderdom van de wildgraven is moeilijk vast te stellen. De bewering dat zij al in het begin van de 15de eeuw bestonden, nemen we – bij gebrek aan bronvermelding – vooralsnog voor kennisgeving aan⁸⁾. Duidelijk is dat zij in ieder geval vanaf de 16de eeuw voorkwamen. Gezien de relatief grote lengte, die de grenzen van lokale bestuurseenheden overschreed, moet er bij aanleg sprake zijn geweest van coördinatie, mogelijk van hogerhand.

Als gevolg van oorlogsomstandigheden is de wildstand op de Veluwe in de eerste helft van de 17de eeuw sterk teruggelopen, zodat de wildgraven functie verloren. Aan de zuidelijke Veluwezoom kwam een groot deel van de markegronden, waarop zij waren aangelegd, geleidelijk in handen van de bezitters van buitenplaatsen. Bij de aanleg en uitbreiding daarvan verdween de wildgraaf grotendeels. Van wildoverlast vernemen we hier niets meer. Aan de westelijke Veluwezoom spelen buitenplaatsen een minder pregnante rol. Bovendien steekt hier in de 18de eeuw overlast van het wild opnieuw de kop op, zodat het komt tot een eerherstel voor de wildgraaf, althans onder Ede en Lunteren. In de 19de eeuw verliest de wildgraaf ook hier definitief zijn functie, enerzijds door de intensievere jacht, anderzijds door de mogelijkheid om prikkeldraadversperringen toe te passen.

RECONSTRUCTIE WILDGRAAF

Ter bescherming van de bouwlanden tegen edelherten en wilde zwijnen werden vroeger zogenaamde wildgraven aangelegd. Er werd een ruim 90 centimeter diepe greppel (vandaar wildgraaf, denk aan het Duitse woord: 'Graben' voor greppel, slootje) gegraven. De daarbij vrijkomende grond werd aan de zijde van het bouwland opgeworpen tot een even hoge wal. En hierop kwam tenslotte een houten hekwerk van 90 centimeter hoog. Voor een edelhert was het dus nodig om een sprong te maken over een afstand van ongeveer 2 meter veertig en over een hoogte van 1 meter tachtig. Een wild zwijn moest vanuit de greppel een hoogteverschil van 2 meter zeventig overbruggen.

Voor u ziet u een reconstructie van een stukje van een dergelijke wildgraaf. Deze wildgraaf liep in westelijke richting door tot in Oosterbeek. In oostelijke richting is hij te volgen tot in De Steeg. Hij was in totaal dus bijna 20 kilometer lang en is waarschijnlijk aangelegd in de 17^e eeuw. Maar ook eerder waren er al hier en daar stukken wildgraaf aanwezig, onder andere ter hoogte van de Ossendaalse laan aan de zuidzijde van Beekhuizen. Hier lag hij pal tegen de bouwlanden aan, in tegenstelling tot de latere wildgraaf waar u nu tegenaan kijkt.

Noten

1. Kaart van Nicolaas van Geelkercken; Gemeentearchief Arnhem no.3, 1338
2. Kaartboek bezittingen A.J. Baron Torck van Rozendaal door Berend Elshof, Rijksarchief in Gelderland(RAG), archief Rozendaal.
3. RAG, collectie kaarten, algemene verzameling 927.
4. Algemeen Rijksarchief, Nassausche Domeinraad Hingman 6103
5. RAG, Archief Gelderse Rekenkamer 1403, K 254
6. RAG, Archief Hof van Gelre Zutphen AKV 611
7. T. Pluim (1912) Uit de geschiedenis van de buurt Ede-Veldhuizen In: Bijdragen en Mededeelingen Gelre XV, p.457-472 en P. Hoekstra (1989). Lunteren, een historische studie. Schaffelaarreeks nr. 21, p. 49. Barneveld.
8. Geschiedenis van Ede. Deel I, Het Kerspel Ede, p. 124 (1933). Wageningen.

Door een straat of een schoolgebouw te noemen naar een gewaardeerd pedagoog, onderwijzer of bovenmeester houdt men de gedachtenis van die persoon in ere. Vraag de bevolking van de school of de straat liever niet naar hun kennis van die persoon, die zo wordt herinnerd. Vaak zal het antwoord uit een ongemakkelijke stilte bestaan. Wie was hij die in Dieren wordt herinnerd in de Surinkhof: Meester Surink?

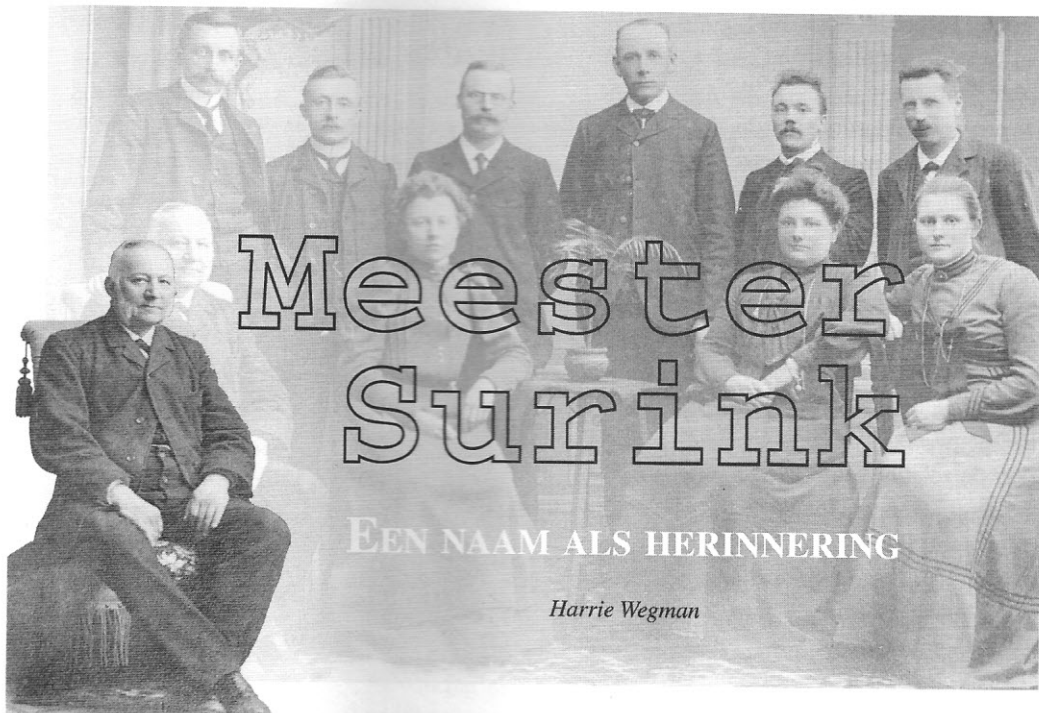

foto van meester Surink omstreeks 1905

Op 8 december 1869 werd Johan Andreas Surink door de Raad van de gemeente Rheden benoemd tot hoofd van de Lagere School II in Dieren. Hoewel hij als derde op de voordracht stond kreeg hij, 26 jaar oud, bij de stemming een meerderheid. Op 1 januari 1870 trad hij in dienst tegen een jaarwedde van f 700 plus 10% van de geïnde schoolgelden en een vrije woning. Hoe zag zijn school er uit? Hoe werkte Surink er? Wat kwam hij tegen in zijn loopbaan?

Een reconstructie.

De school

Het was een oud gebouw in de Veerstraat waar Surink zijn nieuwe baan begon. Erbij hoorde een grote speelplaats, die het Kerkhof werd genoemd. Een deel ervan was vroeger inderdaad een begraafplaats geweest. Het gebouw was oud en erg rumoerig. Maar Surink had

daar geen hinder van. Na enkele jaren werd een nieuw gebouw betrokken aan de Schoolstraat, later Stationsstraat en nu Prinsenstraat geheten.

De kolenkachels in de klaslokalen werden (voordelig) gestookt met kolengruis. Dat werd opgeslagen in kolenbakken en daar vermengd met water om het klonterig te maken. Het water moest worden gehaald in de keuken van het meestershuis. Een school zonder water! Nu is dat ondenkbaar, toen was het heel gewoon. Op het gebied van hygiëne heersten nog primitieve begrippen.

Dieren kende naast de Lagere school een kostschool van De Jongh. Na sluiting ging deze school verder als School I voor voortgezet onderwijs. In de tuin van de voormalige kostschool verrees in 1878 de nieuwbouw voor School II, dan de enige lagere school in het dorp.

Er waren klassen van meer dan 80 leerlingen. Ook dat was niet ongevoel want in 1876 vraagt Surink aan B&W een voorziening omdat een kwekeling, die is geslaagd als hulponderwijzer, per direct vertrekt wegens benoeming in Brummen. Eén onderwijzer werkt nu met nagenoeg 140 kinderen en Surink zelf met 99 kinderen.

Dat deze klassengroottes geen uitzondering waren blijkt uit correspondentie. De schoolopziener schrijft in 1876 aan het Gemeentebestuur van Rheden dat hij in een schoollokaal in Velp een onderwijzer met ongeveer 100 leerlingen aan het werk zag. In 1887 vragen ouders van de Openbare Lagere School in het dorp Rheden om uitbreiding van het aantal leerkrachten aan die school. Er zijn daar 222 leerlingen ingeschreven en er werken drie leerkrachten inclusief het hoofd van de school.

het kind met behulp van platen waaruit letterklanken werden geleerd, die dan werden gekoppeld aan woordenreeksen, die soms veraf stonden van de taalontwikkeling van de kinderen. Geschreven werd er ook op een lei. Het gekras daarop door een groot aantal kinderen moet soms afgrijselijk zijn geweest.

Surink in functie

Hij kon goed tegen rumoer. Stille noemde hij de dood in de pot. Alleen als er iets gewichtigs gebeurde was er stilte. Het leek dan alsof de kinderen hun adem inhielden.

Soms ging Surink een week op klassenbezoek. Hij noemde dat een reisje door de school. De onderwijzers waren daar minder blij mee. "Je wordt van je minderheid overtuigd!", fluisterden ze. Op zo'n 'reis' trof hij

Dictees werden op een lei gemaakt. Daarna schreef de meester het dictee op bord en dan werd gevraagd wie of er tien, vijftien of meer fouten had. Die werden dan gecorrigeerd en de anderen konden hun lei schoonvegen. Lesmateriaal was er weinig. In de laagste klassen werd zo goed als geen lesboek gebruikt. Lezen leerde

een keer op het bord de woorden pasklaar, snuifdoos, poedel en matroos aan. "Kom", zei Surink, "laten we een snuifdoos maken." De kinderen maakten een vuist en lichtten twee vingers op; de doos was open. "Nu nemen we een snuifje." Met een breed gebaar nam Surink een denkbeeldig snuifje en de kinderen deden het hem na. In alle klassen werden dit soort toneeltjes gespeeld en dan was Surink op zijn best. Speelsheid maakt vindingrijk!

Als de schoolopziener kwam, nam deze ook de klas van Surink over om de leerlingen te testen. Surink hielp de leerlingen op dat moment om goede antwoorden te geven. Bij de toenmalige klassengrootte ontging dat de opziener wel.

Meester Surink had niet alleen oog voor het welzijn van de kinderen, maar ook was hij raadsman voor velen die moeilijk hun weg konden vinden in een voor hen ingewikkelde maatschappij. Op 3 maart 1870 werd in logement 'De Kroon' opgericht de Commissie tot Bevordering van Getrouw Schoolbezoek. Die commissie bestond uit notabelen en had als doel het schoolbezoek te stimuleren. Surink was lid van deze commissie en vroeg daar onder andere aandacht voor probleemsituaties in gezinnen en hij adviseerde vaak de aanschaf van klompen zodat kinderen uit behoeftige gezinnen tenminste de school konden bereiken.

De oorspronkelijk Lagere School aan de Prinsenstraat

Gebouw van School 1 aan de Viëtorstraat

Een incident

Er bestond ook een Commissie van Toezicht op het Onderwijs, adviesorgaan voor het bevoegd gezag van de school. Daar kwam, eind 1907, een klacht binnen over het gedrag van een onderwijzer van School II. Wat was er gebeurd?

Onderwijzer De Wette geeft een les Natuurlijke Historie. Hij toont daar een afbeelding van een geraamte. Kinderen van roomse huize vertellen op de lering aan pastoor Hoogveld dat hun onderwijzer hen vieze dingen leert. De pastoor raadt hen aan om niet te kijken. Tijdens een volgende les kijken de kinderen inderdaad niet en daarover beklagt de onderwijzer zich bij Surink. Die wil geen ongenoegen en adviseert De Wette om de betreffende leerlingen bij een volgende gelegenheid maar naar zijn (Surinks) klas te sturen.

De Wette is ontevreden over dit advies en gaat, vergezeld van twee vakbondsmensen, naar de pastoor om de zaak te bespreken. Dat heeft gevolgen. De pastoor is not amused en

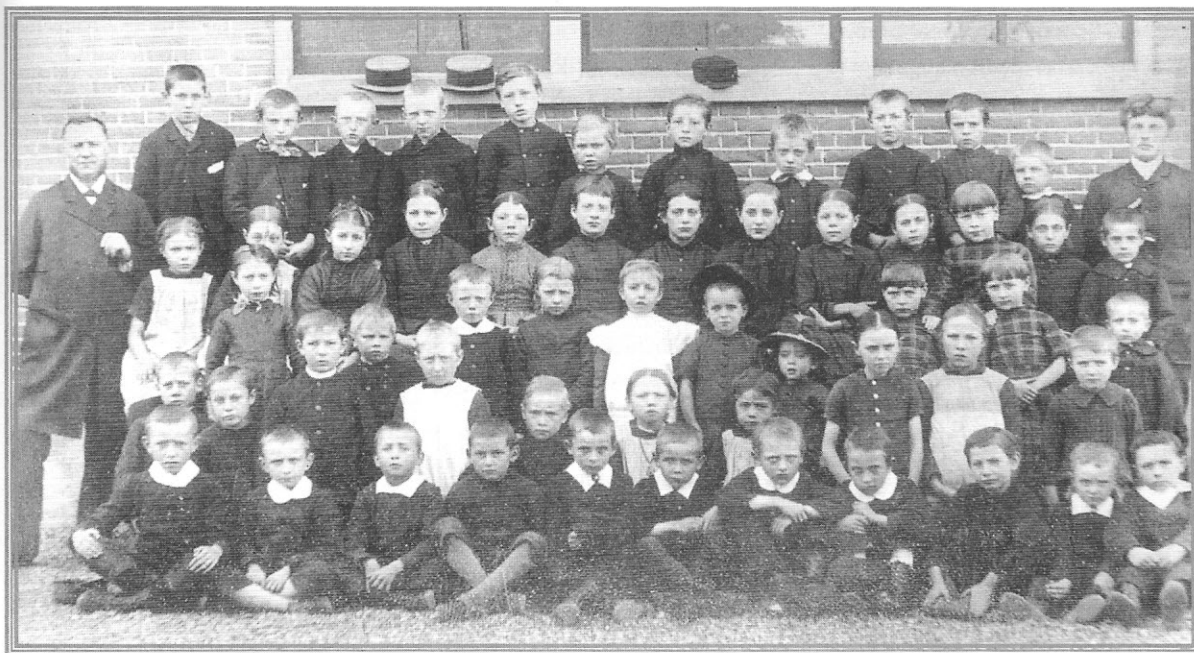
beklaagt zich over deze ontmoeting met De Wette c.s. Geen beklag bij de hoofdonderwijzer, maar bij de Commissie van Toezicht: protest op niveau!

In de commissie wordt uitvoerig over het beklag gesproken. Iemand laakt het optreden van Surink in deze situatie; een geval van de doofpot. Een ander vindt juist dat Surink goed handelde door de situatie binnen de school te regelen. Maar misschien was het wijzer geweest als hij met de pastoor was gaan praten om de inhoud van de les toe te lichten. De Commissie zit met de situatie wat in haar maag vooral als iemand opmerkt dat het praten

Leerplicht was nog onbekend en voor de ouders was het verleidelijk een kind van school te houden als er behoefte was aan hulp thuis of als het kind elders tegen betaling werk kon verrichten als een welkome bijdrage aan het gezinsinkomen. Het betrof kinderen uit gezinnen die geen schoolgeld verschuldigd waren. Om getrouw schoolbezoek te bevorderen organiseerde de Commissie tot Bevordering van Getrouw Schoolbezoek jaarlijks een schoolfeest. Daarvoor kwamen alleen die leerlingen in aanmerking die minder dan 1/10 van de schooltijd hadden verzuimd. In de loop van de tijd organiseerde de Commissie uitstapjes en feestjes voor de kinderen die de school weinig of niet verzuimden. Deze maatregel was minder rigide dan de voorheen gehanteerde norm van 1/10 deel verzuim van de lessen. Het schoolfeest kreeg later een vaste plaats. Lagere klassen gingen een keer naar Warnsveld en de hoogste klas bezocht een keer Doetinchem en ook wel Arnhem. Een voorstel om Artis te bezoeken haalde het niet. In 1901 werd aan honderd kinderen klompen verstrekt. In 1911 werd f 30 voor de aanschaf van klompen beschikbaar gesteld en f 20 voor kleren.

over dit incident het sop de kool niet waard is. Nu wordt snel een oplossing gevonden. Men schuift de zaak door naar B&W met het advies om de heer De Wette over zijn optreden te onderhouden.

Op 31 oktober 1908, binnen een jaar na het incident, vraagt W.H. de Wette schriftelijk om eervol ontslag. Een reden voor dit verzoek vermeldt hij niet.

Meester Surink links met 55 leerlingen en hulpkracht in 1890 op de foto

Surink's erfenis

Tot ver in de vorige eeuw werd Surink herinnerd door oud-leerlingen:

- * hij gaf aan geïnteresseerde leerlingen na school gratis les in Frans en wiskunde
- * kinderen die wat langer ziek thuis bleven bezocht hij en altijd had hij een kleinigheid voor de zieke bij zich
- * ik zie hem, voordat de lessen begonnen tussen de rijen banken staan, hardop biddend voor de kinderen die hij, behalve lezen en schrijven ook leerde liefhebben en bidden.

Genoeg geweest?

Bekend is dat Surink een aimabel mens was. Daarnaast moet hij ook een goede 'baas' zijn geweest, want veel personeel bleef lang aan zijn school verbonden. Er was weinig verloop.

De eerste vijftig jaar van zijn verblijf moeten redelijk rustig zijn verlopen.

Maar er waren veranderingen op komst. Het interlokale verkeer nam toe, er werden industrieën gevestigd en het dorp bleek aantrekkelijk te worden voor beter gesitueerden. Er groeide een middenklasse en in deze periode was er ook een sterk vooruitgangsgeloof.

Het inwoneraantal van Dieren steeg en bij de nieuwkomers was een grote aandrang om hun kinderen naar het voortgezet onderwijs te kunnen laten doorstromen. Representanten van deze groep bevonden zich ook in de Commissie van Toezicht op het Onderwijs. De signalen vanuit de Commissie worden steeds duidelijker, vooral na de eeuwwisseling. In 1902 wordt geconstateerd:

... dat het hoofd van School II in Dieren feitelijk geen bepaalde klasse heeft aangezien hij aan het hoofd staat van een school met 361 leerlingen, verdeeld over 8 lokalen met 8 onderwijzers buiten het hoofd. Daarin moet verandering komen door aanstelling van een afzonderlijk hoofd voor de betalende en de niet betalende leerlingen. De vroeger genoten jaarwedde mag niet worden gereduceerd.

Voorlopig gebeurt er niets want drie jaar later telt School II nog 387 leerlingen. In 1907 stelt de gemeenteraad een ambulante onderwijzer aan die wordt ingezet als ergens klassen te groot worden. B&W stellen voor hem te plaatsen op School II in Dieren. Maar raadslid De Bordes heeft voorkeur voor School II in Velp, omdat meester Surink geen klasse voor zijn rekening heeft. B&W blijven bij hun voorstel met als argument de

zwakke gezondheid van Surink. De raad gaat daarmee accoord. In hetzelfde jaar geeft de schoolopziener af op het slechte onderwijs dat aan de school van Surink wordt gegeven. Of bovenstaand voorstel van B&W in relatie staat met de opmerking van de schoolopziener is niet bekend.

In 1908 komt de Commissie van Toezicht met het denkbeeld om op 'de heide' een nieuwe school te stichten. 152 Leerlingen, die School II overbevolkten, kunnen daar een plaats vinden. Die nieuwe school wordt gebouwd aan de Wilhelminaweg en wordt rond 1910 geopend.

In 1913 verzoeken enkele ouders B&W om aan de bestaande School I vier aanvangsklassen te verbinden opdat leerlingen die later het gymnasium bezoeken het voorbereidend onderwijs op één school kunnen ontvangen, te weten School I voor 'Meer Uitgebreid Lager Onderwijs' afgekort de Mulo. Bovendien zijn de klassen op School II overbevolkt en constateert de Commissie van Toezicht dat men in Dieren ontstemd is over School II. Niet alleen de hoge leeftijd van de heer Surink is schuld aan de ongunstige toestand, maar ook onder de onderwijzers zijn er op wie ernstige aanmerking te maken is wat het onderwijs betreft. Komt er een nieuw schoolhoofd dan zal de toestand zeker verbeteren.

De relatie met een schoolopziener was vaak gespannen. In het verleden werden ze vaak gerekruteerd uit notabelen, verdienstelijke burgers meestal, maar minder geschikt voor de functie waarvoor ze zich hadden laten benoemen. Ze ontleenden hun gezag, behalve aan hun functie aan hun maatschappelijk aanzien. Vaak keken ze met een zeker dédain neer op de schoolmeesters. De inspecteur die het onderwijs aan de school van Surink bekritiseerde heeft hem niet lang daarvoor uitvoerig geprezen. Onduidelijk is in hoeverre hier objectief door de inspecteur is geoordeeld over de kwaliteit van het onderwijs op School II.

Pensioen

Opvallend is dat in dezelfde tijd School II een school der tweede klasse wordt, waaraan voor Surink een wedde van f 1000 per jaar is verbonden. De nieuwe klassering kan verband houden met het volgende incident.

Er is een spoorlijn geopend. Een traject Arnhem-Rotterdam door de Betuwe. Ter gelegenheid hiervan is het mogelijk om op een zondag voor f 1 een retour

Velp-Rotterdam te krijgen. Veel Dierenaren maken daar gebruik van. Zo ook meester Surink. Het is een aangename reis maar voor Surink heeft die onaangename gevolgen.

Hij had zich be-

zondigd aan de eisen die een kerkelijk ambt meebracht. Surink was namelijk ook koster, voorzanger, voorlezer en aanzegger in de Nederlands Hervormde kerk. Reizen op zondag is verboden. Nog diezelfde week wordt hij door de kerkenraad berispt. Surink verdedigt zich fel. Hij heeft immers voor een waardige vervanger gezorgd en zo niemand nadeel berokkend. Maar de berisping blijft overeind en, diep gegriefd, neemt Surink in dezelfde week ontslag uit dat ambt.

Gemeentesecretaris De Lang Evertsens woonde in Dieren was bevriend met Surink. Hij overlegt in het gemeentehuis en Surink heeft kort daarop een gesprek met de burgemeester en de wethouders. Er wordt overeengekomen dat zijn salaris zodanig zal worden verhoogd dat een eventueel pensioen gelijk zal zijn aan zijn tot dan toe genoten salaris. Daarmee was voor Surink de weg vrij om een pensioenaanvraag te doen. Zonder deze constructie en met het vervallen van zijn emolumenten als koster zou Surink het financieel niet

*Ik ga naar School, 'k moet wijsheid leeren;
In mijn teed're jeugd,
Die vroeg zich tot de deugd wil heeren,
Smaakt in zijn grijsheid vreugd.
'k Soude immers steeds onkundig weezen;
Wanneer ik niet bedacht,
Dat de eed'le Schrijfkunst en het Lezen,
Mij 't grootste nut aanbragt!*

kunnen rooien. Dan zou hij gedwongen zijn aan te blijven als schoolhoofd. Een gedwongen pensioenaanvraag bestond toen nog niet, het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds kwam pas in 1922 tot stand en de gemeente Rheden had nog maar recent een pensioenvoorziening ingesteld.

Tenslotte

De Commissie van Toezicht kon gerust zijn. Een half jaar na de opmerkingen gemaakt in december 1913 neemt Surink na 44 jaar afscheid van School II. Of hij op het laatst als schoolleider minder goed heeft gefunctioneerd is moeilijk te zeggen. Vast staat dat hij door middel van zijn 'reisjes door de school' zicht hield op de kwaliteit van het onderwijs. De kinderen gingen hem zeer ter harte en voor de ouders was en bleef hij steeds bereikbaar. Onbekend is of zijn persoonlijke omstandigheden zijn inzet voor de school hebben verminderd. Surink trouwde in 1970 met Elske Smit bij wie hij drie kinderen kreeg. Na twaalf jaar overlijdt zijn vrouw. Hij hertrouwt met Theodora Schotman en krijgt bij haar 5 kinderen, waarvan de jongste in 1913 acht jaar oud is. Een jaar na zijn pensionering overlijdt Johan Andreas Surink, 71 jaar oud. De belangstelling bij zijn begrafenis was groot. Ook veel oud-leerlingen waren aanwezig. Vijf sprekers voerden het woord aan de groeve, die was omzoomd door bloemstukken. In het bijzonder zijn betrokkenheid op de leerlingen werd geroemd daar op het kerkhof, 14 mei 1915.

Als blijk van maatschappelijk waardering was Surink al eerder benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau. Daarmee werd onderstreept dat hij, die zo lang en onder vaak moeilijke omstandigheden leiding gaf aan School II, zijn taak naar behoren moet hebben vervuld. In 1938 werd een verzoek gericht aan de Plaatsnamencommissie om de naam van deze markante figuur levendig te houden door een straat naar hem te vernoemen. Dit is begin 1970 ingewilligd in Dierennoord met de Surinkhof.

Lezers vragen antwoorden

Herkomst van de naam Worth-Rheden

De naam Worth-Rheden duikt onder andere op in een atlas uit 1637 van het St. Catharina Gasthuis te Arnhem. Het gasthuis bezat in die tijd enkele percelen grond te Worth-Rheden. Het dorp Rheden concentreerde zich rond de kerk aan de Laak. In het westen lagen weilanden begrensd in het zuiden door een dijk. Door de weilanden liep een weg, de Groenstraat, naar de IJssel. Aan deze Groenstraat, de Brinkweg en de Roggeweg ontstond een agrarisch dorp Wort(h)-Rheden met vele boerderijen en een schaapskooi. Worth, ook wel Wort, is afgeleid van het woord woerd=waard= laaggelegen omdijkt stuk grond. Zie: Havikerwaard, Fraterwaard, Bijlmerwaard enz. Frappant is dat het Engelse woord worth, waarde betekent.

Oprichtingsdatum van café Het Wapen van Rheden

Er vindt nog onderzoek plaats, de verwachting is dat in het komende nummer van Ambt & Heerlijkheid het antwoord gegeven kan worden.

Huize Dalstein Ellecom

Van mevrouw Jørgen O. Mispelblom Beyer uit Leusden kregen wij de volgende vraag.

Kunt u mij vertellen of via uw vereniging of anderszins publicaties kent over huize Dalstein en zijn bewoners. In het bijzonder de familie Mispelblom Beyer en Müller Kühenthal-Mispelblom Beyer. Mag ook in een ruimer verband, want ik heb begrepen dat zij nogal wat betekend hebben voor het plaatsje Ellecom. Ik ben bezig met een groot onderzoek naar onze familie, in de ruimste zin van het woord. Uiteindelijk moet dit leiden tot een familie 'bijbel'.

De redactie is inmiddels actief in het verzamelen van informatie zij nodigt onze lezers uit ook informatie beschikbaar te stellen. U kunt hiervoor contact opnemen met ons redactielid Hilde Brekelmans Smidsallee 14 De Steeg 6994 BJ
Telefoon 026 495 24 80

Wisseling voorzitter

redactie Ambt & Heerlijkheid

De heer Co de Bruijn heeft per 1 januari 2006 besloten af te treden als voorzitter van de redactie van Ambt & Heerlijkheid. Co is 15 jaar lid geweest van de redactie. Als lid van het bestuur van de Oudheidkundige Kring was hij aanvankelijk intermediair tussen bestuur en redactie, de laatste 13 jaren als voorzitter.

Ambt & Heerlijkheid heeft in deze jaren een grote gedaantewisseling ondergaan; het huidige formaat, het mooie papier het ziet er zeer verzorgd uit. En natuurlijk de hoge kwaliteit van de artikelen. Ambt & Heerlijkheid is het paradepaardje van de Kring!

Tijdens de jaarvergadering 2006 zullen we afscheid van hem nemen als voorzitter van de redactie, we hopen dat hij nog lang lid zal blijven van de Kring. De Oudheidkundige Kring is Co veel dank verschuldigd voor zijn jarenlange inzet. Co wordt in de redactie opgevolgd door Walter de Wit, vice voorzitter van het bestuur.

Bestuurswisseling jaarvergadering 2006

Mevrouw Ans van Manen heeft besloten af te treden als bestuurslid van de Kring. Zij heeft 4 jaar lang haar beste krachten gegeven aan het bestuur.

Zij verzorgde de notulen van de vergaderingen, was afgevaardigde van het bestuur in de PR-cie, waarvoor zij eveneens de notulen verzorgde. En last but not least: zij verzorgde en organiseerde samen met Peter Clous de lezingen en excursies tot in de puntjes! De toenemende belangstelling is hiervan het bewijs. Ook Ans veel dank voor het vele werk.

Aantal leden van de Kring

Per 1 januari 2006 bedraagt het aantal leden 448, waarvan 4 ereleden. In de maand januari zijn er 7 nieuwe leden bijgekomen. Het bestuur hoopt dat deze tendens zich, met uw hulp, zal voortzetten.

Schenken aan het archief van de Kring

De afgelopen 2 jaren hebben een tiental mensen hun verzameling, of een deel daarvan, geschonken aan het archief van onze Kring. Soms ging het om een enkel object maar vaak was het ook een verzameling dozen of een halve zolder met papier dat al netjes geselecteerd aangeleverd werd. Door deze schenkingen is het archief minstens 2 maal zo groot geworden als het al was. Momenteel zijn we druk bezig om al deze gegevens samen te voegen tot een groot digitaal bestand dat te zijner tijd op CD of DVD gezet zal worden.

Alle schenkers stonden er op dat de gegevens beschikbaar moesten worden en blijven ten behoeve van iedereen die geïnteresseerd is in historische

gegevens. Deze garantie is vastgelegd in de overeenkomst met het Gelders Archief waar het archief van de Kring is ondergebracht.

Bij deze een oproep aan u allen om toch vooral niets van uw paperassen, familiefoto's, etc. weg te gooien. Bijvoorbeeld: het kiekje uit 1938 van uw familie gefotografeerd voor de niet meer bestaande boerderij "de Biesdel" is het waard om behouden te blijven. De Kring zorgt ervoor dat er niets verloren gaat dat de moeite waard is om behouden te worden.

Bijlagen bij dit nummer

In deze Ambt & Heerlijkheid treft u als bijlage aan:

- de convocatie voor de jaarvergadering en lezing
- de agenda voor de jaarvergadering
- oproep tot het werven van nieuwe leden.

Elise Olde Rikkert
voorzitter

150

*Ambt & Heerlijkheid
een uitgave van de
Oudheidkundige Kring
Rheden - Rozendaal*